

IZVJEŠTAJI NOVIGRADSKIH BISKUPA SVETOJ STOLICI (1588 – 1808)

II. dio

Ivan GRAH, *Ližnjan*

8. DANIELE SANSONI (1717–1725)

Danijel Sansoni rodio se u Veneciji 1655. godine i ondje se istaknuo kao dobar pravnik i kurijalni advokat, zatim je pet godina vodio malu bisupiju Caorle, odakle je bio premješten u Novigrad. Umro je od kapi i bio pokopan u novigradskoj katedrali.⁷²

Biskup Sansoni (odnosno Sanzone ili Samsoni, kako se običavao sam potpisivati) molio je papu da mu odgodi pohod svetih pragova zbog siromaštva biskupije i pomanjkana podobnog kanonika ili svećenika da ga zastupa. U Vatikanskom arhivu pohranjene su dvije relacije biskupa Danijela iz 1721. i 1723. godine. Prva je opširna, a druga vrlo kratka. Prvu je odnio u Rim domaći svećenik Augustin Bili (Bilić?), a drugu Matija Grassini. Oni su ujedno u biskupovo ime pohodili bazilike, ali je relacije predao rimski kurijalni svećenik Ivan Crespini. Punomoći je sastavio bujski notar Nikola Mazzalosso,⁷³ a potpisali su ih biskup Danijel, kancelar biskupije i bujski kanonik Valentin Agarinis te svjedoci Jakov Chico i Zvane Zaro.

Sadržaj izvještaja. Biskup je detaljno i pomno vizitirao svaki kutak biskupije (I–II). Novigrad potječe od vrlo drevne Emonije (I) kao kćerka od majke (II). Biskupija se proteže sva u mletačkoj Istri uz Jadransko more, u sastavu je akvilejskog patrijarhata, u njoj živi malo siromašnih stanovnika (II). Sam Novigrad je gotovo pust bez stanovnika, a naročito opusti ljeti zbog zračnih nepogoda. Na području grada i agera živi jedva do 50 obitelji (I). Katedrala je prilično ugledna. Obiluje svetačkim moćima koje se zajedno s jednim trnom iz Isusove krune i moćima svetih zaštitnika čuvaju u podzemnoj prostoriji u zasebnim moćnicima. Presveto se čuva u mramornom svetohraništu na glavnom oltaru. U katedrali postoji 6 sporednih oltara, krstionica, orgulje i polpit. Ima

72 F. BABUDRI, n. dj., str. 122; L. PARENTIN, n. dj., str. 355; *Hierarchia* V, str. 70.

73 Vjerojatno treba čitati Mazzalorso, jer je to prezime tada postojalo u Novigradu (Jakov Jelinić).

zvonik i sakristiju koju je gradska uprava dobro opremila za bogoslužje (I). Tri siromašna kanonika bez beneficija vode pastvu u gradu i ageru. Njihovi zajednički prihodi ne iznose više od 10 zlatnih dukata, što je jedva dovoljno za jednoga (I). Po koji kanonik redovito boluje zbog nezdravoga zraka (II). Prema arhivskim bilješkama u katpolu nije nikada postojao teolog ni penitencijar (I–II) ni dnevne distribucije (II).⁷⁴ I sama siromašna katedrala čami pogođena tolikim i takvim nesrećama. Desetkovani su joj prihodi, usahli svi maslinici biskupske menze i drastično opali prihodi od ribolovišta. U samom gradu postoje još 3 crkve, od kojih je jedna ruševna te ju je biskup isključio iz bogoslužja. Sličnu su sudbinu doživjele sve crkve po ageru, sve su izvan uporabe. Crkva Majke Božje od puka kod gradskih zidina, za koju se brinu vjernici, ima 3 ukusno građena oltara. Hospital je bez ikakvih prihoda, jer mu dobra leže neobrađena. Nigdje u biskupiji ne postoji koji samostan ili hospicij (I), a nema ni sjemeništa, već dva učitelja poučavaju mladež i napose klerike (I). Nemoguće je otvoriti sjemenište u tako siromašnoj biskupiji koja sada ima samo 3 klerika, od kojih jedan studira u Koprju. Ova biskupija nije zapravo nikada ni imala sjemenište, jer prihodi svih nadarbenika i biskupa jedva dotiču za egzistenciju. Sjemenište nadomještaju neki učitelji oko kojih se skupljaju mladi i klerici (II).

Prema biskupovim propisima i nalogu kongregacije u katedrali se i u župnim crkvama na blagdane misi za puk i za dobrotvore. U nedjelje i u blagdane svuda se katehiziraju djeca i mladež, muška i ženska. Tijekom korizme u nekim župama kvarezimalisti poučavaju narod, bodre ga na krepostan život i odvrćaju od poroka i grijeha. Biskup drži homilije i nagovore narodu za vrijeme pohoda župa i dijeljenja krizme u većim središtima. Biskup se zalaže da učeniji svećenici mjesečno tumače i rješavaju kazuse iz moralke. Zato je imenovao dva dekana da bdiju i animiraju taj pothvat te tako uznapreduje znanje svećenika (II).

Među župama prednjače Buje sa zbornom crkvom i brojnim svećenicima, od kojih se napose ističe 6 kanonika koji almucijem uveličavaju bogoslužje i pontifikalne službe, jer biskup pretežno rezidira u Bujama. Kanonici dnevno mole brevijar u koru te blagdanom pjevaju misu i bez dnevne distribucije. Zajednica bira 3 kanonika kojima je povjerena pastva u župi, dok ostale bira ili biskup ili kaptol. Bogoslužje uveličavaju svi ostali svećenici i klerici. Zborna crkva ima 7 oltara, pristojno urešenih, sakristiju, krstionicu, propovjedaonicu, orgulje i zvonik sa zvonima. U samom gradiću ima još 6 crkava, ističe se naročito ona Majke Božje od milosrđa, koja je vrlo uredna i ukusno ukrašena kao svetište za mnogobrojne pobožne hodočasnike koji o yamo hrle. Širom župe postoje druge 24 crkve, male i siromašne, koje posjeduju najnužniji inventar, uzdržavaju ih bratovštine i rijetko se u njima misi. Zborna crkva ima 2 podružnice, Triban i Karšete, gdje se bogoslužje odvija na hrvatskom jeziku (*Missae et divina officia lingua Iliricha celebrantur*). Vjernici biraju kurate i brinu se za crkve. Buje, Karšete i Triban imaju zajedno 1.580 duša (I).

Župne crkve u Novoj Vasi i Lovrečici kod Dajle lišene su i nužnoga za bogoslužje, jer je narod bijedan, no ipak posjeduju krstionicu i najnužniji inventar. Lovrečica je bila i

⁷⁴ Posebna nagrada što se dijelila kanonicima koji su marljivo sudjelovali u korskom moljenju oficija.

pod civilnom vlašću biskupa,⁷⁵ ali je zbog popuštanja prethodnika tu vlast preuzela Mletačka Republika, ostavivši biskupu puki naslov grofa Lovrečice i njezine beznačajne desetine. Postoji i diploma kojom je car Konrad potvrdio spomenuto biskupovo pravo priznato ranije i sa strane oglejskih patrijarha. Obje ove župe zajedno imaju 250 žitelja, koji biskupu predstavljaju izabrane dušobrižnike za kanonsko imenovanje (I).

Župna crkva Brtonigle, udaljena 7 milja od Novigrada, dobro je opremljena za bogoslužje. Krase je orgulje, krstionica, zvonik i sakristija, bogata paramentama i srebrninom. Od mnogobrojnih relikvija posebno se štiju one sv. Benigna, mučenika. U župi djeluju 3 svećenika: župnik i kapelan, koje bira zajednica, bave se pastvom, dok je drugi kapelan nadarbenik mansionarije Svih svetih, koja je biskupskog patronata. Diljem župe, koja ima oko 300 duša, postoje mnoge poljske crkve (I).

Župna crkva u Grožnjanu, posvećena sv. Vidu i Modestu, bogato je opremljena i ukrašena srebrninom, posjeduje krstionicu, orgulje i zvonik te mnogo mahom bezimenih relikvija. Zajednica bira župnika i kapelana, dok kapelana nadarbenika bira biskup. Grožnjan ima oko 400 stanovnika i mnoge crkve raspršene po svom teritoriju (I).

Župna crkva Završja skućena je zbog konfiguracije tla, ali izgleda ipak prilično dobro uređena i snabdjevena. Župnika i kapelana izmjenično biraju biskup i kaštelan-feudalac, dok kapelana nadarbenika bira biskup kao patron. U granicama župe postoji 8 bijednih i osamljenih crkava u kojima se misi po par puta na godinu. Svih župljana ima 400 (I).

Župna odnosno kuratska crkva u Kostanjici, malena ali ukusno opremljena, ima krstionicu i sakristiju. Za crkvu se brinu bratovština Presvetog Tijela i pobožan puk koji bira sog kurata. U župi postoje još 3 crkve, bolje reći oratoriji (I).

Župna crkva u Šterni ima mnogo područnih crkava raspršenih u opsegu od oko 16 milja. Župnik i kapelan se izmjenjuju u vršenju bogoslužja u tim crkvama, što je zgodno za narod a nezgodno za svećenike. Nekada su Šterna i Čepić bili ovisni o biskupskoj menzi zajedno s desetinama, ali su ih na veliku štetu prethodnici infeudirali obitelji gravisi kao i selo Gradinu.⁷⁶ Župnika biraju izmjenično Apostolska datarija i biskup. Svih župljana im oko 600 (I).

Župna crkva Oprtlja ističe se znamenitošću, bogatstvom i opremom, a srebrne lampade, križevi i svijećnjaci krase pojedine oltare. Ima zatim krstionicu, pulpit, orgulje, zvonik i sakristiju bogatu mirazom. Pastvom se bave župnik i 2 kapelana koje bira narod. U Oprtlju žive i drugi svećenici, klerici i učitelj koji poučava mladež i klerike. U samom gradiću postoje još 2 crkve, a diljem župe drugih 10. Crkve su vrlo siromašne i pod upravom laičkih bratovština koje se malo brinu za njihovo održavanje i uređenje (I).

Župna crkva Momjana nekada je uživala mnoge carske povlastice, dok sada njome upravlja plemić-kaštelan.⁷⁷ Podignuta je u podgrađu izvan kaštela, uredna je, ima

75 Vidi bilješku broj 17.

76 Vidi bilješku broj 65.

77 Vidi bilješku broj 66.

krstionicu, sakristiju i zvonik. Za oko 300 župljana brine župnik zajedno s dva kapelana. Mletački dužd kao patron bira župnika a ovaj kapelane. U župnoj se ckrvi štuje tijelo sv. Rufa, preneseno ovamo iz neke poljske ruševne crkve. Na području župe postoje još 2 crkve i oratorij u kaštelu. Zupi pripadaju i sela Sveti Ivan u Merišću, Sorbar i Oskoruš(ica). Sorbar i Oskoruš feudi su novigradske katedrale (I).⁷⁸

Kuratska crkva u Brdima vrlo je siromašna, ali se u njoj bogoslužje dolično obavlja za oko 100 žitelja (I).

U arhivu biskupske kancelarije postoji svjedočanstvo da je ovoj biskupiji pripadala i kolegijalna crkva Umaga, zajedno s kuracijom Materadom, ali ih već 164 godine bespravno drži tršćanski biskup na znatnu štetu bilo jurisdikcije bilo menze novigradskoga biskupa uzurpacijom desetina unatoč presude iz 1521. godine.⁷⁹ Pored toga biskupskoj je menzi propao i prihod od 200 škuda zbog ciče zime, koja je uništila maslinike, kao i zbog mulja i naslage soli, koji su opustošili ribolovišta (I).

Na temelju arhivske dokumentacije i osobnog provjeravanja biskup svjedoči da se njegova biskupija prostire u opsegu od 50 milja, da graniči s koparskom, tršćanskom, porečkom biskupijom i morem te da u biskupiji postoje 3 gradića, 3 kaštela i 7 sela (I).

Drugoj je relaciji biskup priložio dopis ovakvoga sadržaja: bujski je kanonik Valentin Agarinis izvijestio biskupa da je još 1675. Antonija Sion ostavila kanonicima beneficij sa željom da ga uživa kanonik član njezina roda. Ostavština se sastoji od zgrada i plodnih zemljišta uz obavezne 2 tjedne mise, dijeljenje siromasima kruha i malo vina te služenje u koru i u bogoslužju u zbornoj crkvi. Budući da su prihodi spomenutih nesretnika spali na neke sitnice, bila je 1711. godine upućena kongregaciji molba za redukciju obaveza. Biskup je ovlašću kongregacije reducirao mise na 90 godišnje, ne dirajući u ostale obaveze. Dotični kanonik nadarbenik smatrao se kanonikom, ali bez kanonske institucije. Stoga biskup moli da se istome dodijeli titula kanonika, naročito sada kad je broj kanonika pao na 5. Šesti je kanonikat bio ustanovljen 1676, ali se nije ostvario zbog pomanjkanja prihoda. Stoga bi trebalo dotičnog kanonika osloboditi obaveze kora i služenja u zbornoj crkvi.

9. VITTORIO MAZZOCCA (1725–1732)

Viktor Mazzocca, Mlečanin, dominikanac, profesor filozofije i teologije, provincijal svo- ga reda u Lombardiji, prior samostana sv. Dominika u Veneciji. Preuzeo je novigradsku biskupiju 1725, a 1730. održao dijecezansku sinodu u Bujama. Iz skromnosti je odbio unapređenje za krfskog biskupa. Umro je u Veneciji i bio pokopan u dominikanskom samostanu.⁸⁰

Biskup Mazzocca odaslao je u Rim opširnu relaciju 1731. pravdajući odgađanje svojom starošću i siromaštvom biskupije. Biskup je opunomoćio za zastupnika rimskog opata

78 Vidi bilješku broj 69.

79 Vidi bilješku broj 22.

80 F. BABUDRI, n. dj., str. 122; L. PARENTIN, n. dj., str. 355; Hierarchia V, str. 70.

Pantaleona Balsarinija, a punomoć je potpisao papin nuncij u Veneciji Gaetano Stampa.

Na početku relacije biskup piše kako je preuzeo biskupiju jedino iz poslušnosti na papino ustrajno nagovaranje. Stigavši u Novigrad, preuzeo je biskupiju u prisutnosti svih župnika i odmah najavio pohod župama, Prvi je obavio 1726, a drugi 1729. godine. U međuvremenu je razaslao dekrete o sazivanju sinode, koja se već 40 godina nije održala. Sinoda se sretno održala svibnja 1730. u zbornoj crkvi sv. Servula u Bujama, jer ju je bilo nemoguće održati u katedrali.⁸¹ Sastavivši relaciju, biskup kao 76-godišnjak nije mogao krenuti za Vječni grad da je osobno preda i pohodi bazilike.

Sažetak relacije. Sjedište se biskupije pučki zove Novigrad, ali budući da je potakao od drevne Emonije, zove se i dalje Emonija. Novigrađani se zbog nezdrava zraka, napose ljeti, rasele drugamo, zgrade gube svoj nekadašnji sjaj i izgled, a mnoge strše bez krova. U gradu živi do 50 obitelji, koje su, izuzevši dvije-tri, vrlo siromašne. Svih žitelja ima 250. Većina živi u gradu, a manjina po ageru, koji izgleda posveća zapušten i neobrađen. Katedrala je zanemarena. U zasebnoj podzemnoj sobi pohranjene su razne relikvije u okovanom sanduku koji ima 3 ključa. Relikvije u drvenim i staklenim kapsulama nisu bile ovjerovljene, pa je biskup dao izraditi za njih srebrne relikvijare i na sve utisnuo svoj pečat i pečat gradske uprave. Od relikvija treba posebno spomenuti one svetih zaštitnika, trna iz Isusove krune i nevine dječice. Na glavnom oltaru nalazi se drveno pozlačeno svetohranište, a 6 sporednih oltara posjeduje najpotrebniji inventar. Jedino je oltar sv. Nikole suspendiran za bogoslužje dok ga patron ne popravi.⁸² Sakristija obiluje priborom za bogoslužje. Katedralu rese krstionica, zvonik i pulpit, na koji se godinama ne penje propovjednik, jer ga gradska uprava zbog svojih loših prihoda ne bira, iako ga narod željno želi slušati. Iz istih razloga šute i orgulje, koje zabruje jedino kad dođe koji orguljaš izvana. Tri kanonika pastoriziraju u gradu i ageru, koji se prostire do 3 milje, i zajedno ubiru dvadesetinu janjaca, vina i žitarica, što je sve dovoljno jedva za uzdržavanje jednoga. Biskup se u njihovu korist odriče svog kanoničkog dijela. U kaptolu postoji čast dekanata, ali ga zbog pomanjkanja nadarbine nitko neće. Kanonici mole oficij u kuru i pjevaju misu jedino na blagdane, jer za radne dane nema distribucije, a i sami su kanonici često spriječeni iz pastoralnih razloga. Kaptol nema niti je imao teologa i penitencijara. Biskup ih svojim primanjima ne bi mogao uzdržavati, jer jedva dospjeva podmirivati osobne i kućne troškove. Prigodom preuzimanja biskupije katedrala nije imala klerika, sada ima 3 klerika i jednog đakona. U gradu postoje još 3 crkve, ali je ona svetoga Spasitelja već godinama suspendirana zbog rušenja.⁸³ Diljem agera ima više crkvice i kapela, ali kao što ova zemlja rađa korovom i trnjem, tako i njihovi oltari čame u ruševinama i u krajnjoj bijedi: pređi su ih iz po-

81 Sinodalni materijali bili su tiskani iste godine u Veneciji slogom Bonifacija Viezzerija. Knjiga srednjeg formata s 80 stranica donosi ranije dekrete, sinodalnu građu u 28 poglavlja, notarski zapisnik zasjedanja i popis kurijalnih taksa. Od sačuvanih primjeraka jedan se čuva u Tršćanskom biskupskom arhivu. Ne navodi je ni P. Silvano da Nadro u djelu *Sinodi diocesani italiani*, Catalogo bibliografico degli atti a stampa 1534-1878, Città del Vaticano 1960.

82 Opširnije o tom oltaru usp. L. PARENTIN, n. dj., str. 185-188.

83 Crkva je bila ugrađena u jedini ulaz u grad sa strane kopna i posvećena svetom Spasitelju, zaštitniku gradskih vrata i bedema. Crkva je imala istoimenu bratovštinu, a nestala je zajedno s gradskim vratima početkom XIX. stoljeća (Parentin, str. 150 i 271).

božnosti podigli 11, ali je njihov miraz bio prije zapostavljen i zanemaren poslije nepovratno izgubljen. Uz gradske zidine postoji hospicij franjevac trećoredaca s crkvom Majke Božje od puka, koja ima 3 oltara.⁸⁴ Sada ondje borave 2 redovnika glagoljaša i jedan laik: oni su vrlo potrebni zbog hrvatskog jezika kojim se svi stanovnici redovito služe (*resident in illo duo Religiosi Sacerdotes Illirici, et unus Laicus qui necessarij sunt pro lingua illirica, qua omnes de Territorio regulariter utuntur*). Prema arhivskim zapisima taj su hospicij bili podigli dominikanci. Kad su ga oni napustili, biskup ga je predao trećorecima, a nakon njegova odlaska preuzeo ga je kanonik koji je govorio hrvatski. Nakon smrti toga kanonika franjevci trećoreci ponovno su preuzeli hospicij i crkvu, te tako pružaju vjernicima prigodu da se mogu na hrvatskom jeziku ispovijedati. Nigdje drugdje u biskupiji nema samostana, nema a niti je ikada postojalo sjemenište, no postoje u nekim mjestima učitelji koji poučavaju mlade i neki kanonici koji iz ljubavi podučavaju klerike.

Zborna crkva u Bujama ima 18 svećenika, 3 klerika, više od 1.000 žitelja u gradu i isto toliko izvan grada. Crkva, posvećena sv. Servulu, staro je zdanje i dobro sačuvano. Bogato je relikvijama, ima krstionicu, orgulje i propovjedaonicu, odakle se propovijeda u korizmi i došašću. Prije je glavni oltar bio drven, a sada se gradi mramorni, zajedno s tabernakulom, prihodima iz ostavštine jednoga kanonika koji je izvedbu povjerio biskupu i dvama kanonicima. Sakristija je zaista dobro opremljena ruhom i ostalim rekvizitima, ali upravitelji crkvene imovine ne mare nabaviti skupocjenije misnice za svećane mise. U crkvi ima 11 grobnica, a do same je crkve impozantan zvonik. Zborna crkva i biskup dijele desetinu iz područja župe, oduzevši prije četvrtinu (*quartesium*) za 3 kanonika pastoralca, tj. za nadžupnika ili arhiprezbitera, kako ga je prozvala sinoda prije 40 godina,⁸⁵ i za 2 kanonika. Tu trojicu bira zajednica. Postoje još 3 kanonika nadarbenika, kojih je beneficije bio utemeljio 1679. biskup Jakov Bruti ovlašću pape Inocenta XI. Oni poslužuju biskupu koji pored rezidencije uz katedralu ima i drugu uz zbornu u Bujama, gdje dio godine živi. Kanonici dnevno mole u koru kano-ničke hore i pjevaju konventualnu misu, a u blagdanima pridruže im se i ostali svećenici. U gradu ima još 6 crkava. Posebno se ističe ona Majke Božje od milosrđa kojoj hodočaste zbog posebnih milosti mnogi vjernici i iz daljih krajeva. Diljem župe rasijane su 24 crkve ili kapele, posvećene raznim svecima. U bijednom su stanju i rijetko se u njima misi. Bujaska župa ima 2 podružnice, Triban i Karšete. Za njihove crkve brine se zajednica, a narod bira kurate koji mise i bogoslužje slave na hrvatskom jeziku (*qui lingua illirica Missas, et Divina officia celebrant*).

Župne crkve Nove Vasi i Lovrečice sasvim su zapuštene, jer je narod bijedan. Dotični župnici moraju znati hrvatski, budući da se misa i bogoslužje vrše na tom jeziku (*debent linguam illiricam colere cum in lingua illirica Missa et Officia Divina peraguntur*). U zadnje je vrijeme živnula briga za crkve i oltare, te se polako obnavljaju. Na temelju arhivskih knjiga biskup svjedoči da je, u Lovrečici biskup prije vršio i političku vlast skladno s darovnicom patrijarha Popona, koji se bio pobrinuo da istu potvrdi car Korrad, ali su obijesni seljaci natjerali ranije biskupe da spomenutu vlast predaju Mletačk

84 Vidi bilješku broj 7.

85 Sinoda biskupa Gabrielija, koja se održala 1691. godine.

Republici, zadržavši jedino pravo na desetinu i naslov grofa Lovrečice.⁸⁶ Desetine su mizerne, jer se narod zbog nezdrava zraka raselio, a od preostalih vrlo su rijetki oni koji ispunjavaju svoje obaveze. Narod Nove Vasi i Lovrečice bira župnike. Trenutno u Novoj Vasi živi još jedan svećenik i jedan đakon, koji se drugdje školuju.

Župa Brtonigla ima 3 svećenika i jednog klerika. Zajednica bira župnika i jednoga kapelana, koji se uzdržavaju od desetine, a kapelana nadarbenika mansionarije Svih svetih bira biskup. Crkvu krasi orgulje, krstionica i zvonik, obilje crkvenoga ruha i srebrnih moćnika, među kojima se ističe onaj sv. Benigna. Župa ima 3 poljske crkve, koje su bez prihoda. Za neke se brinu bratovštine i u njima se misi jednom godišnje. Župa ima oko 400 duša.

Župa Grožnjan ima prekrasnu crkvu s poljatim stropom i podom, koji je ukusno složen od pravokutnih kamenih ploča. Unutrašnjost crkve rese krstionica, orgulje, propovjedaonica, svetohranište, moćnici i obilje srebrnine po oltarima. Stari je zvonik nedavno bio restauriran. Sakristija je odlično opremljena. U podu crkve ima mnogo ugrađenih grobnica imućnijih obitelji, a groblje je smješteno daleko uz neku poljsku crkvu. U Grožnjanu živi župnik, 2 kapelana i jedan apostolski protonotar. Župnika i prvoga kapelana bira narod, dok drugoga kapelana bira biskup. Svi oni žive od tzv. kvarteza, tj. od četvrtine svih desetina župe. Pučka je pobožnost podigla širom župe mnoge crkve, ali je s vremenom njihov miraz ili propao ili se toliko smanjio da jedva posjeduju najnužnije za bogoslužje.

U župi Završje crkva je zbijena na vršku brijega. Sakristija je bogato opremljena, ali je tamna i nepogodna kao kor. U crkveni pod ugrađeno je mnogo grobnica sve do oltara. Župu vode župnik i 2 kapelana, koje izmjenično biraju biskup i neki mletački plemić kao patron. U župi postoji i svećenik mansionar, koga bira isključivo biskup. Završje ima oko 250 žitelja i još 8 crkava, siromašnih i osamljenih, u kojima se misi jednom u godini.

Kostanjica je kuratska crkva ovisna o Završju. Posjeduje sve što je potrebno za bogoslužje, a za sakristijski se miraz djelomično brine bratovština Presvetog Tijela. U pod crkve ugrađene su 3 grobnice. U župi postoje i 3 poljske crkve i 5 bratovština. Članovi bratovštine Presvetog Tijela posjećuju bolesne bratime a mrtve sprovode, te na njihov račun podijele siromasima određenu mjeru vina kao svojevrsno priznanje što bratimi besplatno obrađuju bratovštinska dobra ili plaćaju određenu članarinu.⁸⁷ Biskup bira kurata, koji mora znati govoriti hrvatski, ali često izbor prepušta zajednici, jer zbog niskih prihoda nema zainteresiranih kandidata.

Župa Šterna proteže se u opsegu od oko 16 milja. Ona ima župnu i više podružnih crkava, ima župnika i kapelana, od kojih jedan redovito misi u župnoj crkvi, a drugi se izmjenjuje u podružnim. Budući da oni ne dospijevaju svuda dijeliti sakramente, biskup je imenovao još jednog hrvatskog kapelana i odredio da se desetina dijeli na 3 dijela.

86 Vidi bilješku broj 17.

87 Neke bratovštine u Gračišću u pičanskoj biskupiji obilatije su i češće častile svoje bratime, ali je biskup Cecotti taj običaj bio smanjio (CCP 6, str. 23–57).

Župa je prostrana. Događaju se mnoge nezgode i ne mogu se pravilno dijeliti sakramenti bolesnicima, kojih ima mnogo u onom šumovitom kraju, iako ima barem 6 crkava u kojima se vrši bogoslužje. Biskup je držao uputnim da najpogodniju podružnu crkvu proglasi župnom, ali su se tome suprotstavili seljaci, koji bi morali osigurati prihode za novoga župnika. Oni radije puštaju svoje bolesnike umrijeti bez sakramenata negoli pristati na formiranje nove župe (ova je rečenica na kongregaciji potcrtana). Župnika Šterne bira Sveta Stolica. Nekada su Šterna, Čepić, Gradina i neka druga sela davali desetinu biskupskoj menzi, dok je sada ubire koparska obitelj Gravisi. Biskupu nije poznato kada se ta promjena dogodila.⁸⁸ Župa ima oko 500 duša (opet potcrtano i istaknuto na kongregaciji).

Posebno je obradovao biskupa ulazak u župnu crkvu sv. Jurja u Oprtlju: svi se oltari sjaje od mnoštva srebrnih lampada, svijećnjaka i križeva, a crkvu krase krstionica, orgulje, pulpit, bogata oprema za bogoslužje i zvonik. Jedini je nedostatak u tome što je crkva pretijesna za vjernike i što se nema kamo širiti. Pastvom se bave župnik i 2 kapelana, koje bira zajednica i kojima pripada kvartez, dok ostale 3 četvrtine dijele biskup i župna crkva. U gradu živi još nekoliko svećenika i nadarbenika i učitelj koji poučava mlade i naročito klerike. U gradu postoje još 2 i izvan grada 10 crkava. Sve su one mahom siromašne, jer se laičke bratovštine površno za njih brinu. U župi živi oko 1.000 žitelja.

Župa Momjan ima urednu i u svakom pogledu dobro opremljenu crkvu posvećenu sv. Martinu. Ima i krstionicu i zvonik. Pastva je povjerena trojici svećenika. Mletački dužd uživa patronatsko pravo u biranju nadžupnika, koji onda bira 2 kapelana. U župnoj se crkvi štuje tijelo sv. Rufa, mučenika. Ono se prije nalazilo u nekoj poljskoj crkvi. U župi postoje još 2 crkve i oratorij u kaštelu. Župi pripadaju i sela Sveti Ivan u Merišću, Sorbar i Oskoruš(ica): dva posljednja feudi su novigradske katedrale koja od njih nema nikakvih prihoda.⁸⁹ U župi su 2 mansionarije pod patronatom svjetovnih gospodara, dok su drugi legati zanemareni. Narod je izginuo i polovica je zemljišta neobrađena. U župi djeluje 9 bratovština. Bijedni su im prihodi, a neznatni su i oni crkvenih beneficija. Od Momjana se otcijepila kuratska crkva Brda. Ona je malena, ali ipak dovoljna za prorijeđeni broj od oko 200 žitelja koji govore hrvatski (modicus numerus incolarum illirico idiomate utens). Narod bira kurata, ali muku muči da ga pronađe zbog neznatnih prihoda.

Momjan je nekada bio utvrđen gradić obdaren mnogim carskim povlasticama, koje su njegovi feudalni gospodari zbog raznih događaja, zgoda i nezgoda izgubili. Već mnogo godina gradić je pod mletačkom vlašću koja ga je predala zakupcima Rotta.⁹⁰

Godišnji biskupovi prihodi sastoje se od desetine odnosno dvadesetine janjadi, vina i žitarica sela Lovrečice, gradića Buja i Oprtlja, zatim od ribolovišta u rijeci Mirni, kojih su prihodi drastično opali kada su se ta ribolovišta pretvorila u močvare i bare, gdje se ribe ne mogu mrijestiti.

88 Vidi bilješku broj 65.

89 Vidi bilješku broj 69.

90 Vidi bilješku broj 66.

Čitava biskupija nema više od 50 milja opsega. Graniči s koparskom i tršćanskom biskupijom, rijekom Mirnom ili Nauportom i morem. Ima 6 gradića i 7 sela, uključivši i ona koja su u sastavu Momjana i Šterne. U biskupiji djeluju 53 svećenika, 5 klerika u višim te 9 ili 10 u nižim redovima.

10. GASPARE NEGRI (1773—1742)

Gašpar Negri rodio se u Veneciji 1697. Istaknuo se kao kurijalni advokat. Biskupsko je posvećenje primio u Rimu 1732. Preuzeo je novigradsku biskupiju 1733. i stalno živio u Bujama, izbjegavajući malaričan Novigrad. U Bujama je otvorio školu za klerike, gdje su predavala dva profesora koje je biskup pozvao izvana želeći tako unaprijediti znanje i sposobnosti klera. Sveti ga je otac premjestio 1742. godine na porečku biskupsku stolicu. Babudri drži da je biskup Negri bio markantna ličnost i velikan među biskupima Istre.⁹¹

Biskup Negri je, nakon više puta isposlovanog odgode, poslao u Rim 1737. svoju jedinu opširnu i stručno sastavljenu relaciju, koju je predao na kongregaciji njegov prokurator kanonik Markantun Arrigoni, rodom iz Creme.

Sadržaj relacije. Biskup, koga je imenovao papa Klement XII, svečano je preuzeo novigradsku biskupiju na Bijelu nedjelju 1732. i odmah najavio i u roku od mjesec dana izvršio kanonski pohod svih župa, ali nije mogao u zakazanom trogodištu poslati izvještaj o stanju u maloj biskupiji. Biskup je zatekao biskupiju u bijednom a grad u jadnom stanju. Svega naroda nema ni 6.000. Novigrad je razvaljen i ruševan, nenastanjen i od naroda napušten poradi pogubna zraka. Biskupija je u sastavu akvilejske metropolije i Mletačke Republike, a graniči s porečkom, koparskom i tršćanskom biskupijom. Njezin je opseg do 50 milja. Ima 12 župa i 6 kuracija. Prva župa ima sjedište u katedrali, 3 u većim centrima, gdje živi mletački pretor, 2 u kaštelima, gdje vrše vlast pojedini plemići, a sve ostale u siromašnim selima. U gradu, kaštelima i selima gdje se pretežno govori talijanski, bogoslužje se obavlja na latinskom jeziku, dok u selima svećenici glagoljaši pretežno glagoljaju, ali skladno s propisima Rimskog misala i brevijara te s običajima metropolitske Crkve, čijeg se kalendara svi jednako drže (*in villis autem omnia plerumque per sacerdotes illyricos illyrice itidem idiomate celebrantur...*). Svih dijecezanskih svećenika i klerika ima 76. O njihovu znanju — izuzevši neke pojedince koji su studirali izvan pokrajine (Istre) — nema što dodati kad se sazna da u dijecezi postoji jedan jedini učitelj i taj nespretn. Biskup se pobrinuo i doveo još dva učitelja: onoga u Novigradu plaća gradska uprava, a onoga u Bujama uzdržava biskup. Biskup, koji pretežno rezidira u Bujama, skupio je klerike u jednoj zgradi, svojevršnom sjemeništu, gdje nadzire školu i neke učenike poziva u aulu biskupske palače da javno pokažu svoje znanje. Marljivije nagrađuje malim novčanim nagradama te ništa ne propušta da rasprši tamu neznanja i svlada njihovu oprost, ali stalno strahuje da učitelji ne napuste ovaj kraj zbog niskih prihoda i divlje sredine. Tako su ranije otišla ona dva učitelja, a

91 F. BABUDRI, n. dj., str. 123; L. PARENTIN, n. dj., str. 356; Hierarchia VI, str. 68; CCP 12, str. 42.

sada isto prijeti i onaj iz Novigrada. Što se učenja tiče, biskup drži da ništa nije važnije od vježbanja u kršćanskom nauku, ali u mnogim župama nema programa i, što je još gore, nema jedinstvenog načina poučavanja. Tako su se npr. u Bujama svećenici služili trima različitim knjigama, što je unosilo zabunu među djecu manjeg uzrasta.⁹² Biskup je o svom trošku dao tiskati onaj (katekizam) koji je smatrao najpogodnijim i svima ga je besplatno podijelio, jer se inače u ovom siromašnom kraju drukčije ne bi ništa postiglo. Biskup je stalno posjećivao nedjeljnu školu i malim darovima obdario djecu a oprostima odrasle. U Oprtlju su se održala dva natjecanja iz kršćanskog nauka pred prisutnim biskupom, a drugi se spremaju u Bujama. Biskup je obnovio raniju praksu susreta klera za rješavanje kazuistike, uskladiвши je s propisima pape Benedikta XIII. Biskup nastoji prisustvovati skupovima župnika, a ako je spriječen, zahtijeva da mu pošalju na uvid odgovore i rješenja kazusa, kako bi mogao prosuditi njihovo znanje i sposobnosti.

U biskupiji nema samostana, osim onoga izvan gradskih zidina, uz crkvu Majke Božje od puka: nekada je pripadao dominikancima, zvanim opservanti ili Kongregacija sv. Jakova Salomonijuskog (Salomonij). Oni su samostan napustili, a nedavno su ga opet preuzeli trećoreci sv. Franje. Sada ondje žive 3–4 redovnika koji bogoslužje obavljaju na staroslavenskom, a ispovijedaju na hrvatskom jeziku (*ilyrice divina persolvunt, ilyricorumque confessiones excipiunt*), ali nemaju klauzure, ne obdržavaju pravila i štošta drugo, a ne pokoravaju se biskupu ni njegovim odlukama ni vizitaciji.

Biskupska se katedra nalazi u gradu zvanom Emonija ili Hemonija, pučki Novigrad, koji je smješten na sredini Istre na Jadranu, gdje se rijeka Nauport, sadašnja Mirna, izljuje u more. To je prva i glavna luka istarske pokrajine. Ne zna se sa sigurnošću ni kada je ovaj grad nastao ni otkada biskupija ima ovdje svoje sjedište. Nepouzdan je i pričama obavijeno tumačenje da su taj grad osnovali Kolšani.⁹³ Sa sigurnošću se može tvrditi da ni jedan pouzdan pisac ne prihvaća da se odnosi na istarsku Emoniju i njezinu biskupiju ono što su pisali Ptolomej, Plinije i drugi pisci o Hemoni, rimskoj koloniji, kao ni o sudjelovanju emonijjskih biskupa na ranijim saborima. Sve se to pisanje odnosi na drugi istoimeni grad u Panoniji odnosno u Noriku, u planinskom kraju Alpa. Prema onome što je mogao doznati iz pisanih dokumenata, biskup prihvaća mogućnost da su ovu istarsku Hemoniju osnovali bjegunci pred barbarima. Oni su se u VIII. stoljeću teškom mukom probili ovamo zajedno s biskupom noseći svete relikvije, osnovali grad i ovamo prenijeli sjedište drevne biskupije te se tako zadržao isti naziv Emonije.⁹⁴

92 Vjerojatno je riječ o talijanskim katekizmima, među kojima je bio najpogodniji Bellarminov, koji je preveden i na hrvatski jezik (usp. bilj. broj 44). Nedjeljna je škola bila zapravo vjerska obuka koja se u gradićima održavala u skladu sa sinodalnim konstitucijama svake nedjelje i zapovijedanoga blagdana jedan sat prije večernje posebno za dječake, posebno za djevojčice, a po selima neposredno nakon mise (Sinodalne odluke: biskupa Gabriellija 63, biskupa Mazzocce 2).

93 Kolšani su bili mitološki stanovnici Kolhide, pokrajine Male Azije uz Crno more. Oni su Dunavom uzvodno i Mirnom nizvodno doplovili na Jadran i ondje osnovali Emonu. Usp. bilješku broj 35.

94 U vrijeme biskupa Negrija među povjesničarima je bilo prevladalo mišljenje ljubljanskog arhidačona Schoenlebena o postojanju jedinstvene Emonije na mjestu današnje Ljubljane, koja je za vrijeme provala barbara prenijela sjedište i naziv u istarsku Emoniju. Schoenleben je 1672. godine poslao opširno dokumentiranu tezu o tom pitanju novigradskom biskupu Brutiju koji je,

Tako stoje stvari, iako sadašnja naša Emonija nije ništa drugo doli hrpa kamenja i gomi-
la bijednih kuća koje, svuda obrasle trnjem i travurinom, preprečuju prolaz.

Katedrala, posvećena Bl. Djevici Mariji i svetim mučenicima Maksimu i Pelagiju, prilič-
no je udobna, ali sasvim neuredna i bez ureda. Biskup se nada da će započetim obnav-
ljanjem krova, postavljanjem slika svetih apostola između stupova, restauriranjem i
čišćenjem zidova dotjerati katedralu u zavidno stanje. Sada ima 8 drvenih oltara, zla-
tom prekrivenih kao i svetohranište na glavnom oltaru. Sakristija je dovoljno opremlje-
na uzme li se u obzir mali broj svećenika i siromaštvo same katedrale, koja ipak ima
krstionicu, zvonik i orgulje, koje se čuju jedino za veće blagdane. Nekada su se u kate-
drali čuvala tijela sv. Maksima, navodno prvog novigradskog biskupa, i sv. Pelagija, koji
su zaštitnici biskupije i štiju se vlastitim oficijem. Međutim, njihovi životopisi, koji se
prodaju po Istri, nisu vjerodostojni: u njima se štošta pretpostavlja ili uzima iz životo-
pisa drugih istoimenih svetaca. Biskup Adam je te svete ostatke (Lypsana) 1146. godi-
ne smjestio u kriptu ispod kora u mramorni sarkofag, o čemu svjedoči natpis, no nije
poznato kada je tijelo sv. Maksima bilo odneseno u Mletke, gdje se i sada čuva u crkvi
sv. Kancijana.⁹⁵ Biskup Euzebij Cimo je 1621. iz tog sarkofaga uzeo 39 kostiju sv.
Pelagija, složio ih u neku drvenu škrinjicu, koju je ponovno odložio u sarkofag zajedno
s 13 kostiju nevine dječice. U istoj kripti postoje i druge relikvije svetaca. Ističu se
posebno ove: jedan trn iz Isusove krune, 2 kosti sv. Pelagija, neki veo, navodno po-
prskan krvlju istoga sveca, komadić kosti sv. Maksima i neke druge uzete iz groblja

Za katedralu se drži biskupska palača, dovoljno udobna za obitavanje male biskupove
obitelji, dok je na suprotnoj strani neka gotovo porušena građevina obzidana brojnim
stepenicama od najkvalitetnijega mramora. U sredini ruševina još postoji mramorni
studenac (Arma) za dijeljenje krštenja uranjanjem.

Nedaleko od gradskih vrata, zvanih Zemaljska (Terrestris), postoji hospital, koji je
sasvim lišen svega, budući da nema dobara ni čuvara.

Broj katedralnih službenika varirao je od 6 do 3 kanonika. Prva je čast bila dekanat,
koji je bio tražen svega dvaput tijekom 200 godina. Sada 3 kanonika obavljaju pastvu
izmjenično i jedino na blagdane sudjeluju u koru.⁹⁶ Zadnji predšasnik utemeljio je
novi kanonikat i predao ga nekom svećeniku iz Trogira, bez ikakvih obaveza i prava u
kaptolu. Biskup je drugdje protumačio kongregaciji koje je propuste u tome opazio i
što je poduzeo. Postoji još jedan svećenik uživalac malog beneficija uz obavezu blag-
danskog sudjelovanja u koru. Kaptol nema teologa ni penitencijara, nema ni drugih
klerika, tako da biskup misi konventualnu misu bez pjevanja i namjenjuje je za puk,
tumači evanđelje i obavlja sve župničke poslove. Biskup redovito pontificira prema

osobno nezainteresiran za povijesna pitanja, predmet povjerio svom generalnom vikaru Ma-
drucciju da ga prouči i odgovori. Madrucci je vrlo opširnim otpisom redom pobio sve argumente
i dokaze ljubljanskog arhidakona. Nakon tih prepiski povjesničari su se podijelili, a i danas su
podijeljeni. Usp. Prospero PETRONIO, *Memorie sacre e profane dell'Istria* (1981), Trieste,
1968, str. 493–546; gornja bilješka broj 1.

95 Prema pisanju biskupa Tomasinija svečevo je tijelo uzeo u novigradskoj kripti neki podestat i
odnio ga u Veneciju negdje sredinom XV. stoljeća (Parentin, str. 202).

96 U relacijama ima govora o blagdanskim i ferijalnim danima te se nedjelja uopće ne spominje,
već se podrazumijeva pod blagdanskim danima.

propisima i poziva kler da uzveliča to slavlje. Ne postoje ni određene prebende ili dnevne distribucije za kanonike, već se svi prihodi objedine i nakon odbijanja troškova podijele na 3 jednaka dijela. Biskup se po uzoru prethodnika odriče svoga dijela u korist kanonika.

Biskup nije pronašao u sjedištu gotovo nikakav arhiv, već neku hrpu oštećenih dokumenata koje je biskup Jakov Bruti bio prenio u Buje da posve ne propadnu. Biskup je tu građu počeo sređivati i pravilno odlagati na pogodno mjesto.

U gradu postoje još 3 crkve ili mali javni oratoriji. Onaj sv. Andrije je ruševan, dok su druga dva dovoljno uredna. Takvih crkvice ima diljem biskupije vrlo mnogo i gotovo nema brijega ni brežuljka bez njih. Neke kao miraz posjeduju sitne komade zemlje, druge se uzdržavaju milodarima, ali su mahom sve bez ukrasa i dostojanstva. Često su oltarni grobići razbijeni te svećenici moraju sa sobom nositi prijenosne oltare ili kamenu ploču s ugrađenim moćima žele li u njima misiti. Biskup je takvu praksu zabranio. Dao je odstraniti neke kamene ploče iz crkava, neke je crkve suspendirao, a druge nanovo posvetio.

Katedrali je nekada pripadala župna crkva sv. Zenona u Brtonigli, gdje su kanonici vršili bogoslužje, ali se s vremenom ona odijelila i postala samostalna župa. Sada je vode župnik i kapelan. Obojicu bira laička zajednica, župnika doživotno, a kapelana na godinu dana. Crkva je uredna i udobna. Ima krstionicu, orgulje, pulpit i neke svetačke relikvije iz rimskih groblja. U javnom oratoriju Svih svetih postoji beneficij s obavezom određenog broja misa i blagdanskog sudjelovanja u koru župne crkve. Brtonigla je udaljena oko 5 milja od katedrale.

Oko tri milje odavle smjestile su se Buje, grad sa zbornom crkvom sv. Servula. Crkva je građevina nepravilna oblika i vrlo nepogodne konstrukcije. Biskup je bio nakanio nanovo je zidati, i već bio počeo skupljati milodare, ali uvidjevši da su prihodi skromni i da bi ga ostvarenje zamisli istrošilo, promijenio je odluku u prilog njezina restauriranja. Izrada glavnog oltara bila je započeta prihodima nabožne ostavštine, ali su radovi bili obustavljeni. Biskup je novi oltar smjestio u sredinu kora i okolo nanizao sjedala za kanonike i kler. Inače se u crkvi ne osjeća pomanjkanje potrebnih rekvizita za bogoslužje, pogotovo zato što veći dio godine tu rezidira biskup. Postoji čak i biskupska katedra kao i sve potrepštine za pontifikalnu službu. Kanonici mole dnevno časoslov u koru, a u korizmene se dane održavaju nagovori narodu. Nekada su u ovoj zornoj crkvi posluživala 3 dušobrižnika i 3 nadarbenika. Budući da bi bilo nedolično obavljanje pontifikalnih obreda bez kanonika, biskup Jakov Bruti 1676. isposlovao je od Svete Stolice formiranje kaptolskog zbora od 6 kanonika s pravom nošenja almucija, a neka pobožna osoba oporučno je ustanovila i sedmi kanonikat. Svi kanonici sudjeluju u koru, ali se pastvom bave ona trojica koja su preuzela mjesto ranijih dušobrižnika. Oni se zovu seniori, za razliku od ostalih koji se zovu juniori. Biskup je zatekao kanonike zavađene i doznao da takvo stanje traje već 50 godina na sablazan puka, naročito zbog utoka na gradske vlasti i laički sud, koji je neke kanonike bio strpao u zatvor, a druge izgnao ili kaznio novčanim globama. Biskup je uspio lanjske godine bez buke, bez suda, uz Božju pomoć poimiriti duhove i uz obostrani pristanak jedan kaptolski beneficij namijeniti za dnevno služenje jedne mise predavši ga jednom mansionariju uz

obavezu blagdanskog sudjelovanja u koru. Tako je broj sudionika u koru porastao na 8 službenika. Zbornoj crkvi pripada dvadesetina svih plodova, osim maslina. Ona se dijeli ovako: četvrtina pripada kanonicima seniorima ili dušobrižnicima, a ostale 3 četvrtine dijele biskupska menza i zborna crkva. Kanonici juniori obdareni su nadarbinama i u skladu s odlukom osnivatelja ubiru plodove uz obavezno odsluženje određenih misa. Osim zborne unutar gradskih zidina postoji 5 manjih crkava decentno uređenih, a onu Presvetog Trojstva resi prekrasan oltar sav od mramora, podignut zalaganjem biskupa. Postoji i hospital, prilično udoban za ovaj kraj, a vodi ga laički čuvar za besplatno primanje siromaha. Budući da su mu prihodi bijedni, šticeenike pomažu vjernici milodarima. Sa strane zborne crkve nalaze se biskupske odaje, ostavština Bernarda Madrucija uz godišnju obavezu od 100 tihih i jedne svečane mise. Zgradu je biskup Gabrielli proširio i udobnije uredio, ali ne baš dovoljno, budući da ima zajedničke stepenice s nekom susjednom kućicom koja biskupa košta 12 dukata najma godišnje. Biskup je uspio kupiti spomenutu kućicu i pripojiti je biskupskoj palači uz uvjet da nakon smrti nadarbenika podmiruje podavanja od 7 dukata, za koje su kanonici misli godišnjice. Biskup je ondje dao izgraditi biskupsku kapelu i prostoriju za arhiv, preuzevši i obaveze. Izvan gradskih bedema postoji prekrasna crkva Bl. Djevice Marije, na čijem se glavnom oltaru štuje Bogorodičina vrlo znamenita slika kojoj hrle mnogobrojni hodočasnici iz čitave pokrajine.⁹⁷ Ona je u svakom pogledu vrlo ukupno urešena i obogaćena zlatnom krunom i mnogim srebrnim lampama i svijećnjacima sa stalno upaljenim svijećama kao i ostalom srebrninom, a lanjske je godine biskup dodao 4 srebrne ikone svetih mučenika i u njih dao ugraditi dotične relikvije uzete iz rimskih grobova. U ovoj se crkvi čuva tijelo sv. Deodata, mučenika, dopremjeno iz Rima 1673. za vrijeme biskupa de Brutija. Sveti Deodat spada u bezimene svece, jer mu nema pomena u martirologiju, ali se štuje i u zornoj crkvi vlastitim oficijem i misnim obrascem. Biskup je odlučio potisnuti taj kult u skladu s dekretom kongregacije od 15. listopada 1691. i suziti ga na jednostavno štovanje u samoj crkvi gdje se čuva njegovo tijelo. Spomenuta crkva ima svoga rektora ili kapelana, koji je u svemu ovisan o arhiepzbiteru zborne crkve. Zornoj crkvi pripadaju područne crkve Tribana i Karšeta: prva je prilično udobna, a druga je vrlo bijedna. Od 1553. obima upravljaju kurati koje doživotno biraju same zajednice.

Župna crkva sv. Jurja u gradiću Oprtlju prilično je bogata i nema joj ravne u okolici, a njezinom imovinom savjesno upravljaju, prema običaju kraja, laičke osobe. Crkva posjeduje sve potrebno za bogoslužje. Ima orgulje, propovjedaonicu, odakle se u korizmi propovijeda, oltare ukrašene srebrnim lampadama i svijećnjacima, zidove prekrivene svilenom tkaninom. Jedino sakristija oskudijeva u mnogo čemu. Crkva posjeduje i neke relikvije dobivene iz rimskih groblja. Biskup je provjerio njihovu autentičnost i potvrdio ju je svojim pečatom. Nadžupnik, koji je ujedno i jedini dekan u biskupiji, i 2 kapelana brinu se za župu. Njih bira gradska uprava, a uzdržavaju se od dvadesetine plodova, budući da se pobir dijeli isto onako kao i u Bujama. U župi žive i mnogi drugi svećenici i klerici koji na blagdane sudjeluju u svetim obredima.

⁹⁷ Svetište Gospe od milosrđa potječe iz 1497. godine kao i Gospin čudotvorni kip, koji je neki pobožni štovatelj nabavio u Veneciji ispunivši tako obećanje zadano nakon nekog ranijeg viđenja. Usp. CRS-Rovigno, Atti XIV, Trieste-Rovigno, 1983, str. 295.

U gradiću Grožnjanu postoji lijepa i raskošno opremljena župna crkva. Posebno treba istaknuti prekrasnu srebrnu pokaznicu.⁹⁸ Uz neke ostale relikvije crkva posjeduje i onu sv. Modesta, koji je zajedno sa sv. Vidom zaštitnik župe. Glavni oltar i svetohranište mramorni su, a crkvu krasi zvonik, krstionica, orgulje i pulpit, s kojega se nikada ne propovijeda. Župa je povjerena skrbi nadžupnika i dvaju kapelana, koji uživaju doživotni beneficij te ubiru kvartez i desetine. Župnika i prvoga kapelana bira zajednica, a drugoga kapelana bira biskup. U Grožnjanu žive i neki drugi svećenici koji, premda su bez službe i nadarbine, sudjeluju na blagdane u koru.

Nakon ovih časnijih gradića slijede dva manja, Završje i Momjan. U Završju svjetovnu vlast vrši mletačka obitelj Contareni. Župna je crkva donekle skućena zbog konfiguracije tla, ali posjeduje sve potrebno za bogoslužje, osim orgulja i pulpita. Biskup je iz te crkve oduzeo 2 sumnjive relikvije i zamijenio ih s drugima, koje mu je bio dao kardinal vikar Rima. Župa ima 3 službenika: župnika i kapelana kurata biraju izmjenično biskup i gradska uprava, a kapelana mansionara bira redovito biskup. Jedna se poljska crkva obnavlja iz temelja, a druga će se ruševna poslije obnoviti. Od ove se župe odijelila kuratska crkva u selu Kostanjica. Crkva je mala, ali sasvim dovoljna za onaj narod. Kurata bira biskup i uz to je ovlastio drugog svećenika koji ondje živi da pomaže kod ispovijedanja.

Momjan ili Momilijan, nekadašnji vrlo utvrđen kaštel, a sada gotovo nezaštićen feud obitelji Rote, ima župnu crkvu sv. Martina sa svim inventarom potrebnim za bogoslužje, izuzevši pulpit i orgulje. Župa je povjerena nadžupniku, koga predlaže mletački dužd, i dvama kapelanima, koje svake godine bira župnik, a potvrđuje ih biskup. Župi pripadaju 4 siromašna sela: Merišće, Sorbar, Oskoruš i Brda. Brda imaju vlastitu crkvu i kurata, koga bira zajednica koja često ne može naći kandidata zbog bijednih prihoda.

Što se tiče seoskih župa, na prvo mjesto dolazi crkva sv. Mihovila arkandela u Šterni. Ova župa opsega od oko 16 milja obuhvaća i ovih 5 sela s vlastitom crkvom: Gradinu, Topolovac, Kućibreg, Čepić i Kuberton. Ali nema i toliko svećenika te narod ili ne pristupuje misi ili mora dolaziti u župnu crkvu. Već više od sto godina nijedan biskup nije osobno obišao ova sela, bojeći se neprohodnih putova, ali je sadašnji biskup uspio sve detaljno obići, pregledati i sa zaprepaštenjem otkriti veliko neznanje i krajnju bijedu. Nakon mise sazvaio je glavare obitelji triju sela i s njima pregovarao o mogućnosti osnivanja nove župe. Biskup je nastojao što više pojednostaviti postupak. Glavari su se pozivali na siromaštvo koje ih svuda bije i ništa nisu konkretno obećali, a od župnih se prihoda ionako ništa ne može odvojiti, jer su oni jedva dovoljni za župnika. Taj je župnik jedini u biskupiji koga bira Apostolska kancelarija, a župnik bira kapelana. Sadašnji je župnik takav da mu je draži konj negoli misal. Povjeravajući povjereno stado nekom kapelanu najamniku, stalno izbiva iz župe. Biskup ga je prisilio da se odrekne župe i imenovao revnijega. Župna crkva u Šterni prilično je tijesna, smještena je u nekoj vrlo neuglednoj dolini, neuredna je i lišena gotovo svega. Biskup-bi želio graditi drugu, prostraniju župnu crkvu, na pogodnijem mjestu, ali se tome grčevito protive oni tvrdoglavi seljaci zadojeni starinskim običajima.

⁹⁸ Pokaznica je datirana 1612, a 1935. bila je uvrštena u inventar umjetničkih dragocjenosti pulske provincije (*Inventario*, str. 97). Pokaznica je nestala nakon rata.

Seoska župa Lovrečica nedaleko je od katedrale. U njoj je nekada biskup bio duhovni i svjetovni gospodar, davnom odlukom patrijarha Popona koju je ozakonio rimski car Konrad II. 1029. godine, ali dugim slijedom vremena stanje se toliko izmijenilo, da je biskupima ostao puki naslov grofa Lovrečice i pravo utjerivanja desetina na gotovo neobrađenim zemljama.⁹⁹ Crkva je prilično uredna. Biskup nastoji da se izrade mramorni glavni oltar i tabernakul. Dušobrižnika s naslovom plebana izabire narod. Prije nekoliko godina neka imućna i moćna grčka obitelj kupila je u ovom kraju mnoga zemljišta s nakanom da iz rodnoga kraja naseli ovamo više obitelji i podijeli im zemlju da je pretvore u kulturu. Ostvarenjem te zamisli osjetno bi porasle desetine biskupske menze, a doseljenje novih obitelji ne bi bilo opasno za duhovni život ukoliko bi Grci primali sakramente od katoličkog svećenika i s vremenom prihvatili rimokatolički obred oni ili barem njihovi potomci. Lanjske se godine raspravljalo o dodjeljivanju grčkog svećenika tim došljacima. Biskup se najprije usprotivio, a zatim obavijestio Kongregaciju propagande. Malo zatim predstavio se biskupu neki grčki svećenik koji je u Veneciji pred Svetim oficijem inkvizicije bio položio ispovijest vjere, i želeći to držati u tajnosti, zatražio jurisdikciju da smije ne samo misiti nego i dijeliti sakramente i propovijedati. Biskup je vrlo odrješito odbio sve te makinacije i štoviše češće morao putovati u Veneciju da onemoguću protivničke pothvate koji se još nistu stišali. Trebalo je stalno štošta pretrpjeti da se može ustrajati u odluci.¹⁰⁰

Posljednja seoska župa pučki se zove Nova Vas. Crkva je vrlo siromašna, malena i jedva opskrbljena za bogoslužje. Narod predlaže župnika, a biskup ga potvrđuje.

Iz dosadašnjega izvještaja vrlo je lako zaključiti kakvi su biskupovi prihodi. Jer pored siromaštva pokrajine koja iz dana u dan raste, nedavna je poplava nanosom zemlje preplavila i uništila ribolovišta, najveću biskupovu nadu, tako da ona jedva pokrivaju troškove ribara i mreža. Biskupu preostaje da živi od dvadesetina vrlo mizernih zemljišta Buja i Oprtlja i od desetine Lovrečice. Nekada je ova biskupska menza bila vrlo bogata. Sama ribolovišta iznajmljivala su se za 500 dukata. Biskup je bio svjetovni gospodar umaškoga kraja, ubirao je desetinu u selima: Sveti Ivan od Dajle, Sveti Ivan u Komedi, Sorbar, Oskoruš, Šterna, Kućibreg, Kuberton i Topolovac te u Brtonigli posjedovao veliko imanje.

Grad Umag s okolicom sada je pod mletačkom svjetovnom vlašću, a pod duhovnom tršćanskoga biskupa.¹⁰¹ Iako ga je 1521. biskup Markantun Foscarini presudom rimske Rote dobio natrag, već ga je 1523. njegov nasljednik Antun Marcello novom nagodbom odstupio opet tršćanskom biskupu. Poslije se više nije ništa poduzimalo o tom pitanju. Davne 1180. godine bila je darovana neka založna zemlja (praedium) kod Brtonigle monasima sv. Danijela iz Mletaka. Druga neka sela zajedno s desetinama u

99 Vidi bilješku broj 17.

100 Grčki su pravoslavci uspjeli 1557. godine dobiti svog naslovnog arhiepiskopa sa sjedištem u Veneciji i izgraditi crkvu sv. Jurja. Mletačke su ih vlasti smatrale grkokatolicima, Pravoslavna crkva smatrala ih je grkopravlavnima, Katolička Crkva smatrala ih je shizmaticima, a oni su se sami smatrali samostalnim i neovisnim. Opširnije o tome usp. Mile BOGOVIĆ, *Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine*, KS, Zagreb, 1982.

101 Vidi bilješku broj 22.

raznim su vremenima bila infeudirana svjetovnjacima, koji to sada niti priznaju niti što daju biskupiji, i što je još gore – otkazuju obnavljati i samu investituru već gotovo jedno stoljeće. Dapače, dana 4. prosinca 1736. godine utrućem muške loze obitelji de Sabini čitav je feud Svetoga Ivana u Dajli prešao u nadležnost biskupa koji ga je infeudirao drugom vazalu, ali je zato biskup bio prisiljen voditi pred duždevim laičkim sudom zamornu parnicu, boraviti u Veneciji mjesece i mjesece i uz goleme troškove braniti prava svoje crkve.¹⁰²

Sve podatke navedene u ovoj relaciji biskup je mogao nanizati na temelju vizitacija svih župa i crkvenih dokumenata. Sve skromno podastire razboritosti kardinala kojima preporučuje sebe i svoju biskupiju.

11. MARINO BOZZATINI (1742–1754)

Marin Bozzatini, rođen 1690. u mjestu Piove di Sacco kod Padove, pitomac poznatog padovanskog sjemeništa, doktor teologije, kanonik u rodnom mjestu, preuzeo je vodstvo novigradske biskupije u listopadu 1742. godine. Istaknuo se pobožnošću, darežljivošću i poduzetnošću u obnovi biskupije. Živio je pretežno u Bujama. Umro je u Bujama i bio pokopan u svetištu Majke Božje, gdje postoji njegova grobnica s izražajnim napisom. Hierarchia catholica navodi za ovoga biskupa, kao i za prethodnike, da je osnovao u biskupiji kanonikat teologa i penitencijara, sjemenište i zalagaonicu, što je samo djelomično točno.¹⁰³

Biskup Marin sastavio je dva izvještaja: prvi je gotovo identičan onom biskupa Negrija, a drugi se razlikuje nabrojanjem promjena nastalima u biskupiji tijekom 10 godina biskupovanja. Oba je izvještaja predao u Rimu biskupov opunomoćenik opat Gašpar Ruggia, prvo 1746, drugo 1752. godine. Prvu punomoć sastavio je bujski notar Franjo Papo, a potpisali su je svjedoci: kanonik Danijel Dušić i svećenik Sebastijan Barbo, a konvalidirao ju je podestat Lovro Contarini obrascem koji je napisao kancelar Ivan Berard Bicchiachi. Drugu je punomoć sastavio novigradski notar Antun Bosco, svjedočili su redovnici Jakov Manzoni (Volarić?) i Pavao Pavletić, konvalidirao ju je podestat Nikola Balbi. Prvu vizitaciju bazilika obavio je biskup osobno nakon posvećenja u Rimu 1742. godine, uz obavezu da u roku od 3 godine pošalje izvještaj. Za drugu je vizitaciju tražio više uzastopnih odgoda zbog prećih poslova u biskupiji.

Sažetak Bozzatinijevih relacija ograničit će se na najbitnije podatke, odnosno razlike i nadopune Negrijeve relacije.¹⁰⁴ Preuzevši biskupiju 27. listopada, novi je biskup želio što prije upoznati obličje svoga stada najavivši skoru vizitaciju svih župa. Biskup je zatekao malo stado od oko 7.000 duša, siromašnu biskupiju, još siromašniji Novigrad,

102 Biskup je ipak izgubio parnicu, a feud su preuzeli Grisoni kao nasljednici izumrlih Sabinija (Parentin, str. 356).

103 F. BABUDRI, n. dj., str. 124; L. PARENTIN, n. dj., str. 356; Hierarchia VI, str. 68.

104 Prva Bozzatinijeva relacija razlikuje se od Negrijeve jedino u nekim detaljima i mjestimičnim gramatičkim izmjenama.

pored toga razvaljen i porušen i od naroda napušten zbog smrtonosna zraka. Biskupija se dijeli na 14 župa (I–II). Prethodne su sinode ozakonile upotrebu Rimskog misala i brevijara te akvilejskog metropolitanskog kalendara. Svih svećenika u biskupiji ima 75. Biskup se pobrinuo da o svom trošku dovede u Buje jednog sposobnog učitelja kome upućuje na pouku sve klerike prije ređenja, kao i neku višu školu. Klerici žive zajedno. Biskup nadzire njihovo školovanje, povremeno ih poziva u biskupsku aulu da javno pokažu svoje napredovanje i marljivije nagrađuje. Biskup drži da je vježbanje u kršćanskom nauku najvažnija disciplina, ali, na žalost, u biskupiji nema jedinstvenog programa ni načina predavanja vjeronauka u župama. Biskup je izabrao najpogodniji katekizam, na svoj ga je trošak dao tiskati i besplatno dijeliti, jer mu drugo ne preostaje u ovom kraju sveopće bijede. Biskup ustrajno posjećuje nedjeljnu školu vjeronauka, djecu nagrađuje malim darovima a odrasle obdaruje oprostima. Tako u biskupiji sve više cvate vjerska pouka djece i odraslih. Biskup je obnovio praksu rješavanja moralnih slučajeva. U jedinom samostanu u biskupiji izvan gradskih zidina žive do 3 redovnika trećoreca glagoljaša. Katedrala se polako obnavlja, ali još nije obnovljena. Kanonički godišnji prihodi ne prelaze vrijednost od 20 srebrnih dukata po glavi, stoga je teško naći kandidata za ispražnjeni kanonikat (I).

Župnik Brtonigle svaki dan tumači evanđelje, misu namjenjuje za puk i poučava vjeronauk. U Bujama biskup propovijeda u nedjelje i blagdane i kroz advenat te zajedno s arhiepiskopom namjenjuje misu za puk. Kurati Tribana i Karšeta mise za puk na blagdane, poučavaju vjeronauk i tumače evanđelje. Oprtaljski župnik i 2 kapelana mise na blagdane za puk, župnik tumači evanđelje i drži vjersku pouku u nedjelju i blagdane. Grožnjanski župnik propovijeda na blagdane, misi za puk, drži vjeronauk i poučava u korizmeno vrijeme. Završje ima orgulje.¹⁰⁵ Župnik blagdanom tumači evanđelje, misi za puk i drži vjeronauk. Slično postupaju župnici Kostanjice, Momjana, Brda, Šterne, Lovrečice i Nove Vasi. Biskup je nakanio u Šterni graditi novu župnu crkvu, a u Lovrečici je već izgrađen mramorni oltar i svetohranište. Biskupovi prihodi svedeni su na dvadesetinu plodova Buja i Oprtlja (I).

Biskup je obavio i treći pohod svih župa u biskupiji, ali ne želi kardinalima dosađivati ponavljanjem onoga što je iznio u prvoj relaciji, već će ih izvijestiti o novostima i nastalim promjenama. Tako je od nedavno novigradska biskupija postala sufragana videmske (Udine) metropolije.¹⁰⁶ Opseg biskupije iznosi oko 30 (sic) milja (II). Katedrala se stalno obnavlja i sve više liči pravoj katedrali, ali tko je nije vidio prije 10 godina, ne može vjerovati u kakvom je stanju ona bila: izobličena i lišena svega. Lanjske su godine drveni glavni oltar i tabernakul, koji su se formalno raspadali, bili zamijenjeni mramornima, ukusno izrađenima, ali su biskupa koštali 800 dukata. Biskup je uspio obnoviti i kor, koji se također raspadao, i priskrbiti najnužnije potrepštine za ostale oltare. Trenutno biskupa najviše muči odvijanje bogoslužja i pontifikalnih misa u katedrali gotovo bez službenika, jer u gradu žive i djeluju samo 3 kanonika s osobnim godišnjim pri-

105 Završje je nabavilo orgulje 1740. godine (Radole, 72).

106 Papa Benedikt XIV. osnovao je 1751. videmsku (Udine) nadbiskupiju od mletačkog dijela akvilejskog patrijarhata s metropolitanskom pravom nad biskupijama u tom dijelu (Hierarchia VI, str. 94 i 428).

hodom do 20 dukata. Zbog pomanjkanja prihoda kaptol nema nikoje časti ni drugih službenika. Koje li nesreće za katedralu, koja zbog znamenitosti i drevnosti uživa prvo mjesto među sufraganima, a lišena je svih prihoda, bilo za uzdržavanje službenika bilo za održavanje građevine! I biskup je nemoćan da na bilo koji način osobno pomogne, stoga moli kardinale da isprose bilo kakvu pomoć, jer koliki najamnici – neka se biskupu oprostite taj izraz – u kući Očevoj obiluju kruhom, dok biskup ovdje skapava od gladi! A tražiti pomoć u biskupiji isto je što i očajavati (II)!

U korizmi se propovijeda u katedrali (što se ranije nije činilo) i u ostalim gradićima i kaštelima, te svuda nastupaju pretežno kapucini. Na sve blagdanske dane župnici tumače evanđelje i mise za puk, a u nedjelje drže i vjeronauk. Prigodom masovnijeg sudjelovanja naroda u bogoslužju župnici propovijedaju o posljednjim stvarima i o muči Isusovoj. Biskup se tom duhovnom pramaljeću neobično raduje i još bi se više radovao kad bi u katedrali dnevno odjekivala psalmodija! Biskup uzdržava i posebnog ceremonijara koji vodi obrede prema propisima pontifikalnog obrednika te upućuje svećenike i klerike u doličnije i pobožnije sudjelovanje u bogoslužju. Prije dvije godine biskupija je uvela vlastiti dijecezanski kalendar, dok se ranije od pamtivijeka služila akvilejskim metropolitanskim. Tako su konačno prestale mnoge nesuglasice među svećenicima (II).

Izvan gradskih bedema postoji samostančić u kom borave do 3 trećoreca glagoljaša „qui illyrice divina persolvunt” i na hrvatskom ispovijedaju. Biskup je lanjske godine kradom uspio vizitirati crkvu i sakristiju, ustanovivši da je sve podnošljivo, da bolje ni ne može biti, i da redovnici žive pošteno i pobožno (II).

Prema predaji je sv. Maksim bio prvi novigradski biskup, a njegovo je tijelo iz straha pred neprijateljskim naletima bilo preneseno u Mletke i pohranjeno u crkvi sv. Kancijana. Postoji i neka stara listina koja govori da se biskup Ivan došavši iz Paonije 600. godine nastanio u kaštelu zvanom Novi odnosno Novigrad (in Castello Novas, seu Civitas Nova dicitur) (II).

Sam dragi Bog zna kakvo je bilo svećenstvo u biskupiji s obzirom na znanje, pristalost i kulturu prigodom biskupova dolaska! Biskup je u krajnji čas predusreo to zlo dovedši o svom trošku izvrsnog učitelja, inače pitomca padovanskoga sjemeništa, u Buje, grad na brijegu, gdje se diše dobar zrak, za razliku od Novigrada, gdje biskupa guši nezdrav zrak. I taj je vrstan učitelj na zavidnu visinu uzdigao znanje klera i sjemeništaraca zdravim disciplinama i naukama. Porastom broja klerika i sjemeništaraca biskup je uvidio da je jedan učitelj nedovoljan, te je doveo još jednoga koji je također završio školovanje u padovanskom sjemeništu da predaje retoriku, filozofiju i moralnu teologiju. Kako bi plodovi odgoja i učenja bili obilniji i skoriji, biskup je u svojoj rezidenciji uredio školu za bogoslove i sjemeništarce i sve budnim okom pratio lučeći sposobne od nesposobnih. Oslobodio ih je od plaćanja bilo kakva doprinosa i uveo odgojna pravila padovanskog sjemeništa, gdje je i sam biskup časno završio školovanje. O tim desetogodišnjim uspjesima govore činjenice: biskup je jedne postavio za župnike, a druge za kapelane po svim župama. U svim se župama i kapelanijama održava redovito kršćanski nauk, svuda se na blagdane propovijeda i savjesno prikazuje misa za puk, nedjeljom tumači evanđelje i razglabaju se temeljne istine vjere naročito kad župljani

brojnije dolaze na bogoslužje. Ne manjom brigom biskup podržava mjesečne skupove župnika i rješavanje kazuistike (II).

Biskup je sada zauzet gradnjom zborne crkve u Bujama, koju gradi iz temelja, budući da je sadašnja neugledna, bezoblična i nimalo pogodna za mnoštvo naroda koje je u stalnom porastu, a ne može se pregraditi u veću, časniju i dostojanstveniju. I biskupova je vruća želja da za naredno trogodište može kardinale izvijestiti o sretno dovršenom pothvatu. Inače u toj crkvi postoje biskupska katedra i sav potreban pribor za pontifikal, dnevno se u koru moli oficij i pjeva misa, dnevno se propovijeda u korizmi i blagdanom u adventu. Za vrijeme rezidiranja u Bujama biskup svake nedjelje drži homiliju i prisustvuje vjerskoj pouci, a zajedno s arhiprezbiterom prikazuje blagdansku misu za narod. Vjersku pouku drži javno, ustrajno i neumorno učitelj sjemeništa, inače doktor teologije (II).

U biskupiji postoje hospitali (Hospitalia), sveta mjesta (Loci pii), gradske žitnice (frumentarii), bratovštine (Scholae), potpore (Suffragia) i svima upravljaju laici (II).

Biskupu zadaje briga seoska župa Šterna, čiji opseg prelazi 8 milja (sic) i čiji narod, raštrkan po selima, sav ovisi o župnoj crkvi – žene, djeca, starci, bolesnici i napose krštenici – i svima je otežan dolazak na misu, vjeronauk, propovijedi i sakramente zbog udaljenosti, neprohodnih putova i surovosti kraja. Kao u ogledalu biskup promatra sve te teškoće, bilo zbog nastalih novosti ili neshvaćanja ljudi, bilo zbog šaputanja šumskih ljudi ili diobe prihoda uputi li još jednog župnika sa svim pravima u taj kraj. I biskup se odvažio pred godinu dana uputiti u tu župu još jednog svećenika sa svim župničkim pravima, ali je nemoguće opisati koliko je tjeskobu, koliki duševni nemir i kolike opasnosti zbog toga pretrpio! Ali kao što nakon oluje nastaje vedrina i poslije suza i plača radost, tako se sve stišalo i sredilo, te život teče dalje mirno kao i u drugim župama biskupije. I nitko se više ne može opravdavati zbog propusta nedjeljne mise i drugih obaveza (II).

Za ostale seoske župe valja napomenuti da se u svima u korizmi propovijeda te da biskup nastoji da se u svima drveni tabernakuli zamijene mramornima (II).

Biskup još nije sazvaio dijecezansku sinodu, a i ne vidi razloga da je sazove, jer nema što nadodati onoj posljednjoj, a biskupu je osobno dobro poznato stanje u biskupiji, budući da svake treće godine obiđe sve župe i na licu mjesta rješava eventualno nastale probleme. Biskup moli da kongregacija potvrdi 5 ranije imenovanih sinodalnih ispitivača i da ga ovlasti da do nove sinode imenuje još 4 učenija i razboritija svećenika za sinodalne ispitivače. Biskup je ustanovio da diljem biskupije nema nevjernika ni heretika, a sve sablazni nastoji sam ukloniti (II).

Iz dosad napisanog lako je ustanoviti kakvi su biskupovi prihodi u ovoj vrlo siromašnoj biskupiji. I što biskup više žali povjereno mu stado, to ono više treba pastirove pomoći. I na kraju biskupu ne preostaje drugo nego da izneseno podvrgne vrhovnoj mudrosti, a sebe i biskupiju preporuči kardinalima moleći se Bogu za Svetoga Oca (II).

12. STEFANO LEONI (1754–1776)

Stjepan Leoni rodio se u Kotoru 31. siječnja 1701. godine. Bio je opat komendatar sv. Ambrozija u Ninu i generalni vikar ninske biskupije. Doktorirao je u Rimu teologiju i filozofiju i bio posvećen za novigradskog biskupa 1754. godine. Bio je muž čvrstoga značaja, često u sukobu sa svećenicima i posebno s kanonicima katedralnog kaptola zbog nadarbina. Svoj je biskupski vijek pretežno proživio u Novigradu, gdje je podržavao školu za klerike, obnovio biskupsku palaču i lijevu lađu katedrale i u njoj podigao mramorni oltar svetim zaštitnicima, a sebi i nasljednicima grobnicu u kojoj počiva od 1776. godine.¹⁰⁷

Biskup Leoni odaslao je u Rim šest relacija ovim vremenskim slijedom: 1755 (I), 1758 (II), 1763 (III), 1766 (IV), 1769 (V) i 1775 (VI). Sve su relacije bile predane sa zakašnjenjem, peta se čak bila izgubila, te je biskup naknadno poslao prijepis, a posljednju je poslao bez datuma. Drugu je relaciju, vjerojatno i prvu, predao opunomoćeni rimski svećenik dr. Francesco Bonaccia. Punomoć je napisao novigradski generalni vikar Jakov Desiro, kao svjedoci spominju se novigradski svećenici Antun Rosello i Aleksandar Zap(p)etti, a konvalidirao ju je novigradski podestat Lodovico Balbi zajedno sa svojim kancelarom Josipom Marignonijem. Sve je ostale relacije predao rimski svećenik Cezar Cozzi, a kao svjedoci kod sastavljanja punomoći spominju se Jakov Ditero (Desirò?) i Aleksandar Zappetti (1762), Karlo Zappetti i Alvise Moro (1769), Iseppo Justignani i Ottavio... (1775). Četvrtu punomoć sastavio je kancelar kurije Ivan Michieli, konvalidirao ju je novigradski podestat Francesco Contarini, a konvalidaciju je napisao Petar Salari. Šestu je punomoć napisao bujski notar Petar Valleri, konvalidirao ju je Alvise Zorzi, a konvalidaciju je napisao kancelar preture Dominik Vuzzo.

Prva Leonijeva relacija prilično je opširna i detaljna, dok su ostale vrlo kratke i kao nadopuna prve. Kongregacija je biskupu prigovorila da su one manjkave i nepotpune s obzirom na izvještavanje o stanju u biskupiji, o sjemeništu, o sinodi, o redovnicima, o pothvatima i izdanim dekretima nakon redovitih vizitacija župa.

Sadržaj relacija. Kada je mletački Senat prihvatio bulu njegova imenovanja, biskup je odmah krenuo, usred ciče zime, preko Jadrana i na moru zbog iznenadne bure prošao kroz veliku oluju te je, duševno i tjelesno iscrpljen zbog silovitih pjenušavih valova koji su prijetili brodolomom, konačno stao na čvrsto tlo svoje biskupije. Čim se malo oporavio od doživljenih neugodnosti pogibeljnog putovanja, posvema se posvetio svojoj biskupiji, a kad je zima popustila, izvršio je kanonski pohod svih župa i zatim se latio pera da sastavi svoj prvi izvještaj.

Novigrad je preuzeo naziv od stare Emonije. Grad je opasan zidinama, oplakuje ga more, pod mletačkom je vlašću i u sastavu videmske metropolije. Novigrad ima do 350 stanovnika, od kojih se 223 pričešćuje, a 50 ih se samo ispovijeda. Izvan gradskih zidina živi 160 žitelja, 100 ima pričešćenih a 30 ispovjedenih. Katedrala je bez imovine. Uzdržavaju je milostinjom bijedni žitelji. Katedrala ima 3 lađe, posvećena je svetim zaštitnicima i mučenicima Maksimu i Pelagiju, čiji su ostaci pohranjeni zajedno s dru-

107 F. BABUDRI, n. dj., str. 124; L. PARENTIN, n. dj., str. 357; Hierarchia VI, str. 68.

gim relikvijama u sarkofagu koji je smješten u kripti. Pojedine se relikvije izlažu na štovanje prigodom blagdana dotičnih svetaca. Stolna crkva ima i krstionicu, katedru, propovjedaonicu, kor, zvonik, na glavnom oltaru mramorni tabernakul i u lađama 5 drvenih oltara. Glavna lađa, njezin poljati strop i orgulje vape za popravkom, kao i sakristija s napuklim zidovima. Biskup se obratio za pomoć duždu, koji je dozvolio da se po biskupiji skupljaju milodari. Svaki dan na biskupovo nagovaranje 3 kanonika mole oficij u koru i redaju se u služenju konventualne mise. Tim službama prisustvuju još 2 svećenika i 2 klerika. Kanonike bira jednom Sveti Otac, jednom biskup, ali su im prebende sirotinjske, tj. po 15 srebrnih škuda godišnjih prihoda, što je sve jedva dovoljno za jednoga. Dva svećenika uživaju svaki po jednu laičku mansionariju. U kaptolu nema drugih beneficija ni distribucija, već caruju sama nevolja i bijeda. A i prihodi biskupske menze toliko su opali da biskup jedva može živjeti. U Novigradu postoje još 3 crkvice i 3 izvan grada, i sve su one mahom bez imovine, a u svima se misi jedino na dan titulara. Uz gradske bedeme postoji crkva s hospicijem, gdje živi 5 franjevac konventualaca.¹⁰⁸ Crkva je posvećena Majci Božjoj od puka i u njoj se uz bijedne prihode obavlja svagdanje bogoslužje. U gradu i u biskupiji nema drugih samostana, nema ni sjemeništa, ali postoji družba dijecezanskih klerika koje je biskup skupio u Novigradu da uče humanistiku, filozofiju i moralnu teologiju. Svi oni sudjeluju u bogoslužju i vježbaju se u crkvenim disciplinama s nadom da će se posvetiti svećeničkom zvanju (I).

Zborna župa sv. Servilija ima ukupno 1.180 žitelja, od toga pričešćenih 754, a samo ispovjedenih 210. Crkva je prilično skućena za taj narod, ali ipak dovoljno velika i u svemu dobro opremljena za bogoslužje. Među relikvijama posebno se ističe ona od Isusova križa. Od 7 oltara 3 su mramorna. Crkvu nadalje obogaćuju kor, baptisterij, orgulje i zvonik. Uz zbornu crkvu živi 7 kanonika; trojica, koje bira zajednica, bave se pastvom, a ostali su nadarbenici i bira ih biskup dogovorno s kaptolom. Svi kanonici nose almucij, uzveličavaju pontifikale, sudjeluju u koru i u konventualnoj misi svaki dan i bez distribucije. Jedino kanonici župnici ubiru dvadesetinu. U gradiću je podignuto 6 drugih crkava, ali je jedino ona Majke Božje od milosrđa znamenita zbog svojih slikarija, svetog posuđa, srebrnih svijećnjaka i lampada, mramornih oltara i drugog vrijednog inventara. Među brojnim relikvijama ističe se tijelo sv. Deodata. Na području župe postoje još 22 vrlo bijedne crkve u kojima se samo jednom godišnje misi, tj. na dan titulara. Zbornoj župi pripadaju i kuratske crkve u Tribanu i u Karšetama. Narod Tribana dao je izraditi mramorni oltar. Župnika Tribana bira narod, župnika Karšeta biraju kanonici zborne crkve, a obojicu potvrđuje biskup. Triban ima 522 stanovnika, od toga 308 pričešćenih, a 90 samo ispovjedenih. Karšete imaju svega 120 žitelja, od toga 62 pričešćenih i 40 samo ispovjedenih (I).

Župe Nova Vas i Lovrečica siromašne su, ali posjeduju najnužnije za bogoslužje. Lovrečica ima 3 mramorna oltara. Nova Vas ima 240 župljana, od kojih se 120 pričešćuje, a 45 samo ispovijeda. Lovrečica ima ukupno 180 duša, 90 pričešćenih i 45 samo ispovjedenih. Obje župne zajednice predlažu župnike koje zatim biskup potvrđuje (I).

108 U samostanu su živjeli trećoreci glagoljaši, a ne konventualci. Usp. bilješku broj 7.

Župna crkva sv. Zenona u Brtonigli ima krstionicu, orgulje, zvonik, bogato opremljenu sakristiju, 5 oltara, od kojih 2 mramorna, a među relikvijama ističe se kost sv. Benigna. Župu vode nadžupnik i 2 kapelana. Prvoga kapelana zajednica bira doživotno, dok drugoga predlaže svake godine biskupu na odobrenje. Brtonigla ima u svojim granicama još 6 siromašnih crkvice i ukupno 570 žitelja, od kojih 310 pričešćenih i 104 samo ispovjedenih (I).

Grožnjan ima župnu crkvu sv. Vida i Modesta. Njihove su relikvije ugrađene u pozlaćene relikvijare. Glavni je oltar mramorni, ostali su drveni. Crkvu krasi krstionica, orgulje, srebrnina po oltarima, sakristija i zvonik. U župi živi ukupno 630 duša, od kojih ima 410 pričešćenih i 106 samo ispovjedenih. Širom župe ima 10 malih crkava koje resi jedino siromaštvo. Župom upravljaju nadžupnik i dvojica kapelana. Nadžupnika i prvoga kapelana bira zajednica, dok drugoga kapelana bira biskup (I).

Župna crkva u Završju skućena je zbog konfiguracije tla, ali nije zato manje časna od ostalih. Posjeduje obilje srebrnine i ruha, krstionicu, orgulje i zvonik. Župnika bira jednom biskup, jednom patron mjesta, a kapelana bira župna zajednica koja se sastoji od 772 žitelja, od kojih je 530 pričešćenih i 180 samo ispovjedenih. U župi ima i 5 crkvice koje su s obzirom na bijednu imovinu prilično dobro uređene (I).

Kostanjica s kuratskom crkvom sv. Petra i Pavla ima 240 stanovnika; 160 ih je pričešćenih, a 40 samo ispovjedenih. Bratovština Presvetog Tijela i narod brinu se za crkveni inventar kao i za 3 područne crkvice. Narod bira i uzdržava svećenika koga biskup uvodi u službu (I).

Župna crkva u Šterni još uvijek ima drveni glavni oltar, dok su sporedni mramorni. Biskup i Datarija redaju se u biranju župnika, koji si zatim bira kapelana. Župa ima 900 duša i 10 poljskih crkava. Pričešćenih župljana ima 600, a samo ispovjedenih 170 (I).

Župna crkva u Oprtlju ubraja se među znamenitije u ovome kraju: gotovo su svi oltari mramorni, crkva blista od srebrnine i obiluje ostalim inventarom. Ima krstionicu, orgulje i zvonik. Župom upravljaju nadžupnik i 2 kapelana, koje sve doživotno bira narod. U župi žive i 2 nadarbenika, drugi svećenici i klerici. Jedan klerik uzorno obavlja službu sakristana. Župa ima 1.400 stanovnika, od toga je 1.080 pričešćenih, a 210 samo ispovjedenih. U gradiću postoje još 2 a izvan grada 12 kapela: za sve se brinu laici, ali za neke dobro, a za druge gotovo nikako (I).

Župa Brda vrlo je siromašna bilo s obzirom na crkveni inventar, bilo s obzirom na broj žitelja, kojih ima ukupno 200, pričešćenih 90, a samo ispovjedenih 50. Siromašnu crkvu i malobrojni narod vodi župnik, koga isti narod predlaže biskupu (I).

Župa Momjan imala je nekada znamenitu crkvu podložnu mletačkoj vlasti. Sadašnji su vlastodršci domaći grofovi. Župna je crkva ukusno opremljena, ima 5 oltara još drvenih, a od relikvija ističe se tijelo sv. Rufa. Mletački dužd kao patron bira župnika, a župnik bira 2 kapelana. Ukupan broj župljana je 523, 320 pričešćenih, a 115 samo ispovjedenih. U samom Momjanu postoje još 2 vrlo siromašne kapele, a širom župe drugih 6 gotovo bez imovine (I).

Za lakše upravljanje dijecezom biskup je imenovao generalnoga vikara i 3 dekana, podijelivši istodobno biskupiju na 3 dekanata. Dekani nadziru župnike, sazivaju mjesečne sastanke klera, pretresaju kazuse i rješenja dostavljaju biskupskoj kuriji (I).

Biskup je sve ove navode osobno provjerio za vrijeme netom izvršene generalne vizitacije svih župa i sve podastire kardinalima na vijećanje, preporučujući im sebe i biskupiju i želeći Svetom Ocu čilo zdravlje (I).

Drugu je vizitaciju biskup započeo u Grožnjanu, a u Šterni je posvetio župnu crkvu. Biskupovim zalaganjem i vjerskom poukom Juraj Dori(?) i Ivan Pechez(?) javno su se odrekli Luterovih zabluda i odmah zatim primili sakrament krizme. Za vrijeme pastirskog pohoda biskup je svuda pontificirao i propovijedao, bilo na hrvatskom, bilo na talijanskom, poučavao djecu, mušku i žensku, u kršćanskom nauku, pričešćivao i potvrđivao, učvršćivao kršćanski odgoj i ispravljao izopačenosti (II). U svim nastupima i susretima biskup se svuda nastojao prilagoditi sredini, doraslosti i shvaćanju slušatelja, tako da su i manje nadareni mogli razumjeti osnove vjere (III–IV). Sakramentu krizme biskup je pripuštao dječake i djevojčice od navršene barem šeste godine (III). Redovitim pohodom župa biskup je želio što bolje upoznati svoje stado, bodriti ga i jačati u kršćanskim istinama, bdjeti da neprijatelj ne posije kukolj u pšenicu (III–V).

Biskup je najprije vizitirao katedralu, lišenu imovine i prihoda, a i same dokumentacije o njezinim pravima. Za vrijeme druge vizitacije biskup je bio naredio njezinim upraviteljima, pučki zvanima gastaldi, da pronađu tu zagubljenu dokumentaciju, ali je nisu pronašli (III). U katedrali je biskup održao pontifikalnu misu, propovijedao, pričešćivao i na kraju podijelio blagoslov s Presvetim. Zatim je obišao i pregledao krstionicu, relikvije, oltare, ispovjedaonice, sveto posuđe i ruho u sakristiji. Apostolski je pohod završio odrješenjem za pokojne i dijeljenjem krizme. Drugi je dan pohodio gradske crkve svetoga Spasitelja i sv. Andrije apostola, ustanovivši da su im oltari lišeni nužnoga inventara. Isti su dan konvizitatori pohodili 3 bijedne crkvice na tlu katedralne župe, i što su mogli poduzeti negoli izdati puste naloge (VI). Duždevim dukalima od 19. rujna i 24. studenoga 1768. bilo je biskupu naređeno da pohodi crkvu III. reda sv. Franje, u čijem su samostančiću živjela 4 redovnika. Biskup je spomenutu vizitaciju već prije opisao (VI).

Izvršivši vizitaciju Novigrada, biskup je obišao ostale crkve po brdovitom terenu biskupije, tj. zbornu, župne, kuratske i poljske. U nekim se poljskim crkvama nešto poduzelo, dok druge i dalje čame zapuštene. Svuda je biskup pozivao gastalde na odgovornost i zaprijetio im se duhovnim sankcijama ne budu li se savjesno brinuli za crkve (III). Po brdima i brežuljcima, vrlo strmim i neprohodnim putovima, biskup je obišao 15 župa, a mnoge poljske crkve obišli su biskupovi supohoditelji (IV). Biskup se kao sedamdesetogodišnjak na konju potucao bespućima, hrapavim i neravnim putovima i obišao 15 župa (V), obišao je 8 župnih i 6 kuratskih crkava držeći se modaliteta koji je opisao u pohodu katedrale, dok su istodobno konvizitatori obilazili poljske crkve (V–VI).

Svuda je biskup obavljao apostolsku službu, svuda pontificirao ili asistirao pjevanju misi, svuda je sijao vjernom narodu Božju riječ bilo na hrvatskom bilo na talijanskom jeziku, svuda je dijelio svetu pričest i na kraju blagoslov s Presvetim, a konvizitator je

oglašavao oprostite. Nakon toga biskup je pregledao krstionicu, sveta ulja, pokaznice, posudice za popudbinu, oltare s ugrađenim relikvijama, sakristijski inventar i ispovjedaonice. Zatim je održao odrješenje za pokojne i poškropio grobnice, procesionalno obišao groblje i ondje poškropio grobove (IV–V). Biskup je svuda ukidao zloupotrebe i nedozvoljene pojave, a preporučivao korisne i pozitivne (V), dok je biskupov pisar bilježio sve što se tiče života i ćudoređa povjerenih duša. Eventualne nepravilnosti kod klera biskup je svugdje pridržao sebi i rješavao nakon detaljnijeg ispitivanja (V). U životu svećenika i laika biskup nije otkrio nešto za ukor ili osudu, već je svagdje ustanovio pravu pobožnost i masovan dolazak na bogoslužje i na sakramente (V).

13. GIANDOMENICO STRATICO (1776–1784)

Ivan Dominik Stratico rodio se u Zadru 1723. godine u plemićkoj obitelji podrijetlom iz Krete. Bio je član rimske dominikanske provincije, lektor filozofije i teologije, magistar biblijskih znanosti, koje je predavao na sveučilištima u Pisi i Sieni, gdje ga je 1776. zateklo iznenadno imenovanje za novigradskog biskupa. Stratico se posvema posvetio maloj biskupiji. Željao da kulturno uzdigne kler i vjersko-ćudoredni život povjerenog naroda, održao je 1780. sinodu i objavio sinodalne odluke, a malo prije svoga premještanja na hvarsku biskupsku stolicu preuzeo je duhovnu upravu Umaga i okolice.¹⁰⁹

Biskup Stratico uputio je kongregaciji 2 izvještaja: 1778 (I) i 1784 (II), a zastupao ga je svećenik Lodovik Gravisi, rektor koparskog školskog zavoda (*Rettore delle scuole pie di Capodistria*).¹¹⁰

Sažetak izvještaja. Nakon imenovanja i posvete biskup nije mirovao. Želio je da što skorije preuzme biskupiju i upozna povjereni stado. Stoga se usred zime odlučio za putovanje i nakon opasne plovidbe sretno stigao 5. prosinca u Novigrad, svečano i počasno dočekan. Budući da je predšasnik zbog poodmakle dobi i bolesti odgodio više od 4 godine pohod župa, novi ga je biskup najavio za svibanj, ali su ga nemilosrdne proljetne zračne nepogode prisilile da zamisao ostvari u jesen (I). Doznajući za svoj premještanje za hvarskog biskupa, požurio je s vizitacijom župa koju je bio započeo još 1782, ali ju je morao odgoditi malo zbog bolesti malo zbog zračnih nepogoda. Biskup je želio prije razrješenja i premještanja poslati kongregaciji oproštajni izvještaj o stanju u biskupiji. Za vrijeme kratkog biskupovanja u biskupiji je osjetno unapređivalo bogoslužje, znanje i stega klera, pobožnost i privrženost puka. Sve su to plodovi biskupovog čestog nastojanja da povjereni stado čuje pastirov glas. Održavanje dugo i solidno spremne sinode, koju su kler i narod ozbiljno prihvatili, svakako je za pohvalu. Sve se sinodalne odluke sprovode pod budnom paskom biskupa i zaduženih

109 F. BABUDRI, n. dj., str. 124; L. PARENTIN, n. dj., str. 357; *Hierarhica VI*, str. 68.

110 Mletačke su vlasti otvorile u Kopru 1675. školski zavod, gdje se dvije godine učila gramatika, jednu godinu humanistika i retorika i jednu logika i filozofija. Nakon toga školovanja polaznici su mogli prijeći na sveučilište. U razdoblju 1708–1805. zavod su vodili školski oci (*Prete delle Scuole pie, Scolapi, Piaristi*). Usp. Pietro KANDLER, *L'Istria*, IX–42; L. PARENTIN, n. dj., str. 87.

svećenika. I čim sinodalni materijali budu objelodanjeni, biskup će primjerak poslati Svetom Ocu i kongregaciji (II).¹¹¹

Emonija ili Novigrad, mjesto jedva dostojno takvoga naziva zbog ruševnog stanja, nalazi se na obali Jadrana oko sto tisuća koraka (passus) istočno od Venecije. Nedaleko od Novigrada je Nauport, nekada slavna i poznata pomorska luka, sigurna za brodovlje. Drevna je Emonija, prema pisanju nekih pisaca i prema mitološkim pričama, imala sretnu prošlost, ali biskup ne opaža tragove te slave ni ostatke starodrevnih zdanja, niti išta značajnijega u širem opsegu! Nekadašnji su se bjegunci pred Atilinim divljaštvom sklonuli ovamo i preuzeli najprije naziv mjesta starosjedilaca, zatim i njihova prava, ali su svi dokazi ostali obavijeni velom neznanja i tajne. Tako historičari ne mogu ništa pouzdano govoriti ni dokazivati postojanje novigradske biskupije do VIII. stoljeća.¹¹²

Sada je novigradska biskupija sufragan videmske nadbiskupije, koja je naslijedila akvilejski patrijarhat. Opseg joj je oko 30.000 koraka. Proteže se sva u mletačkoj Istri. Graniči s koparskom, porečkom i tršćanskom biskupijom. Ima oko 14.000 stanovnika i podijeljena je na 14 župa, ne brojeći katedralnu. Župe Buje, Grožnjan i Oprtalj, sa sjedištem u utvrđenim gradićima, vrve od stanovnika i pod upravom su mletačkih patricija; Momjan i Završje imaju sjedište u kaštelima u kojima pravdu kroje feudalna gospoda, a sve su ostale župe seoske ili seljačke zajednice (I).

Što se tiče Novigrada, biskup može izvijestiti da je zapravo riječ o hrpi ruševnih zgrada koje opasuju rasklimane zidine. U tim nastambama živi oko 500 žitelja u krajnjem siromaštvu, izuzevši nekolicinu građana, a posvema je zamrla i pomorska trgovina, koja bi jedina mogla biti čvrst oslonac obnove (I).

Katedrala i biskupija od najstarijih su vremena posvećene svetim zaštitnicima i mučenicima Maksimu, biskupu, i Pelagiju, đakonu. Relikvije sv. Maksima pohranjene su ispod glavnog oltara zajedno s drugima, među kojima se posebno štiju ona iz Isusove krune i tijelo sv. Pelagija. U katedrali je sve uredno i obnovljeno: oltari, zvonik, krstionica, orgulje. Sve je to plod iskrene pobožnosti naroda koji, premda bijedan, milostinjom nadomješta crkvenu imovinu. Obnovi katedrale osjetno je pridonijela i novčana pomoć ranijih biskupa. Jedino postoji utemeljena bojazan da se u sveopćoj bijedi ovoga kraja upravitelj katedrale ne iznevjeri svojim obavezama. U katedrali služe samo 4 kanonika, bez ijedne kanoničke časti. Oni obavljaju pastvu u gradu i u župi te međusobno dijele četrdesetinu plodova koji dosižu vrijednost do 40 rimskih škuda. Kanonici sudjeluju svaki dan u koru, a blagdanskim danima pridružuju im se neki svećenici nadarbenici. U Novigradu borave i svi klerici koji poslužuju kod bogoslužja i studiraju pod ravnanjem jednog dominikanca. Ovaj ih zajedno s biskupom i na biskupov trošak poučava u filozofskim i teološkim disciplinama, dok ih jedan zadarski svećenik, bi-

111 Straticova sinoda bila je tiskana u sjemenišnoj tiskari u Padovi 1781. Knjiga je većeg formata. Ima 104 stranice i sadržava prethodne dekrete, popis klera, nagovore prije svakog zasjedanja, 26 sinodalnih poglavlja, biskupov zaključni govor, pridržane grijehe, zapisnik sjednica i vlastiti kalendar. Rijetki su primjerci teško pristupačni u znanstvenim bibliotekama Padove, Perugie i Siene.

112 Vidi bilješke broj 1, 35 i 94.

skupov rođak, poučava u humanistici (I).¹¹³ Kleričku školu vode vrlo marljivo jedan teolog dominikanac i jedan svećenik, a njihovi se plodovi opažaju kod mlađeg klera, no nema nade da će se ovdje moći otvoriti sjemenište, jer nema sigurnih prihoda ni za spomenute predavače (II). Biskup stalno strahuje da se oni ne odreknu službe zbog malih prihoda i napuste ovaj inače bijedan i zapušten kraj. Postoje dva mala beneficija, jedan nije dovoljan ni za naslov ređenja, a drugi je jedva nešto unosniji. Oba uživa jedan nadarbenik uz obavezu đakonske službe u pontifikalnim obredima (I). Stolna crkva ima nove orgulje, kor i sakristiju, obnovljenu i obogaćenu novim paramentama, koje je biskup nabavio vlastitim novcem i milodarima vjernika (II).

Jedini samostan u gradu i biskupiji postoji izvan gradskih zidina s crkvom Svete Marije od puka, gdje bogoslužje obavljaju 4 redovnika trećoredaca glagoljaša, koji su korisni hrvatskom narodu ovoga kraja jer ga izgrađuju više primjerom života negoli znanjem, budući da su bez latinske naobrazbe (I). Crkva Svete Marije od puka bila je nedavno stručno restaurirana,¹¹⁴ ali je broj redovnika spao na 2, a tako su potrebni za ispovijedanje Hrvata kao i za pomoć i tješjenje umirućih (II).

U biskupiji nema ksenodokija (Xenodochia) ni bolnice (Nosocomia), jer za takve ustanove nema fondova, a ugroženim pojedincima dolaze ususret jedino kršćanska ljubav i milosrđe. U Novigradu postoje 4 laičke škole (bratovštine) ili sveta udruženja s malim prihodima. Nedavni je mletački zakon upravu bratovština povjerio laicima i posvema je zabranio svako uplitanje svećenika i nadzor biskupa. Taj će zakon dokrajčiti bratovštine koje inače bije i oskudica (I).

U katedrali nastupaju kvarezimalisti tri puta tjedno kroz korizmu. Nedavno je biskup obnovio obavezu da se nedjeljom klerici redaju u katehiziranju uz dvostruku korist, tj. pružanja puku obilatije duhovne hrane i njihova vježbanja u nastupu i govoru. Državni je zakon oduzeo duhovnom staležu upravljanje katedralom i povjerio je laicima, ograničivši na taj način djelatnost klera na čisto duhovna pitanja, što ispada i kao zapostavljanje njihova autoriteta (I).¹¹⁵

Od crkvenih zgrada postoji u Novigradu još jedino oratorij sv. Andrije, apostola, koji je bez imovine i povjeren je brizi nekog građanina. Ranije su postojale još 2–3 crkvice u kojima su prethodnici zabranili bogoslužje zbog njihove zapuštenosti, a sada im prijeti rasulo (I). Crkvice sv. Andrije posjeduje najnužniji inventar za bogoslužje, a u ostalim trima zabranjeno je svako bogoslužje do temeljitoga popravka, koji je gotovo nemoguć zbog pomanjkanja sredstava, a biskup neki svoj džeparac radije troši za prehranu sirotinje negoli za njihovo obnavljanje (II). Izvan grada postoje crkvice sv. Agate, sv. Luci-

113 Dominikanac se zvao Dominik Rossignoli, a zadarski svećenik i biskupov tajnik zvao se Nikola Bonicelli (Bonačić?).

114 Gvardijan Franjo Kocijančić obnovio je 1783. crkvu i dao izraditi mramorni oltar sa svetohraništem te kipove sv. Franje i sv. Antuna (Parentin, str. 262).

115 Biskup spominje gotovo nepodnošljivo stanje za Crkvu u Mletačkoj Republici, koja je u svom povijesnom hodu prema sutonu i skorom ukinuću sprovodila sve radikalniju politiku državne Crkve zabranivši 1754. svaki kontakt podanika s papom kao i papin s mletačkim vjernicima i potčinivši svojoj vlasti biskupe i sve crkvene ustanove. Usp. F. X. SEPPELT-G. SCHWAIGER, *Storia dei Papi* III, Roma, 1964, passim; H. JEDIN, *Velika povijest Crkve* V, KS, Zagreb 1978, passim.

je i sv. Antuna, opata. Crkva sv. Agate na groblju bila je ruševna, ali ju je biskup obnovio milodarima vjernika i vlastitim novcem. Ostale dvije jedva se upotrebljavaju u pobožne svrhe, a njihovi sirotinjski prihodi troše se za potrebe katedrale (I). Biskup je bio nakanio kasnije temeljitije obnoviti crkvu sv. Agate i groblje. Prigodom svoga premještanja skupljene je milodare pohranio kod generalnoga vikara, a izvođenje radova čeka nasljednika (II).¹¹⁶

Buje, znameniti gradić s oko 3.000 žitelja (I), s oko 2.000 stanovnika u samom naselju (II), imaju veličanstvenu crkvu podignutu u čast sv. Servilija.¹¹⁷ Građevina je bila sazidana ne malim crkvenim приходima i milodarima pobožnih stanovnika. Sedam kanonika danomice javno moli oficij u koru nove zborne crkve. Prva je kaptolska čast arhiprezbiter, koji zajedno s dvojicom kanonika seniora vodi župu. Ostali kanonici zovu se juniori, jer su kasnije ustanovljeni. Gotovo sve kanonike bira narod, koji uživa svojevrsno pravo privatnog patronata. U crkvi je sve veličanstveno i dostojanstveno, što će darežljivi narod još dotjerati. Kanonicima se u crkvenim slavljinama pridružuje drugih 16 svećenika koji žive od male ili gotovo nikakve nadarbine. Crkva Djevice Marije od milosrđa obiluje svagdanjim milostinjama i bogoslužnim inventarom, a povjerena je kapelanu s naslovom rektora (I). U Bujama postoji i časniji biskupski dom, obilnija sredstva za življenje i dostojanstveniji život; postoji i biskupska katedra, potrebna kad biskup ovdje boravi i dijeli redove klericima ili posvećuje sveta ulja (II). U Bujama ima još 5 crkava, a širom župe ih je prevelik broj i u njima se običava misiti na svetkovinu titulara. Biskup misli da bi ih trebalo većim dijelom ukinuti zbog bojazni da se pobožnost iskrivi i pojave moguće sablazni (I). Biskup je uz duždev pristanak naredio da se sve ugroženije crkvice poruše, jer će se tako izbjeći njihovo profaniranje i korištenje u necrkvene svrhe. Sličan bi postupak trebalo primijeniti na sve ugroženije i ruševne poljske crkve diljem biskupije. Seoske crkve Tribana i Karšeta ovisne su o bujskom kolegijalnom kaptolu (II).

Grožnjan je ne manje častan gradić, gdje su obilni crkveni prihodi i kršćanska pobožnost ukusno ukrasili crkveni dom. Župom upravljaju župnik i 2 kapelana. Nekoliko crkvice postoji u samom gradiću, a nekoliko je rasijanih po župi (I). Grožnjan ima oko 1.000 duša. Župna se crkva uređuje приходima ostavštine Ratissa i milodarima pobožnih stanovnika, no obnova teče sporo zbog nedovoljnih prihoda. U Grožnjanu žive još 3 svećenika uz župnika i 2 kapelana. U nekim manjim crkvama zabranjeno je svako bogoslužje dok se ne obnove (II).

Gradić Oprtalj vrvi od svećenika, jer je biskup nabrojio nadžupnika, 2 kapelana i više od 20 drugih svećenika, a samo neki od njih uživaju neku nadarbinu. Budući da je sam kraj bogat, župna je crkva ukusno i raskošno građena, obiluje namještajem i inventarom, a sve oltare krase srebrni križevi i svijećnjaci, što biskup drugdje nije vidio. Jedino se poljske crkve ne razlikuju od sličnih po biskupiji (I). Više svećenika koji žive u Oprtlju bili su zaređeni iz naslova očevine (patrimonium). Župa ima 1.200 stanovnika

116 Nasljednik je nije uspio obnoviti (Parentin, str. 279).

117 Biskup opisuje novu zbornu crkvu, koja se počela graditi 1754. godine a bila dovršena 1784. Usp. *Istarska danica* 1985, str. 113–114.

i nema što naročito istaknuti izuzevši bogatu crkvenu imovinu, kojom svojevrijedno upravljaju laici. Trebalo bi svakako dokrajčiti takvo nesavjesno poslovanje (II).

Kaštel Završje pod civilnom je upravom mletačke plemićke obitelji Contarenija (sic). Župna je crkva poradi starosti dotrajala, te bi je trebalo hitno obnoviti. U župi žive župnik, 2 kapelana i 4 svećenika domoročaca (I). U župi Završje žive župnik i kapelan, jedan mansionarij i 2 svećenika i ukupno 1.000 žitelja. Župna je crkva pretijesna za taj narod te se već 2 godine gradi nova, veća i svrsishodnija. U Završju kroji pravdu obitelj Contareni (II).

Kostanjica je župa odijeljena od Završja. Raniji su župnici obnovili crkvu na trošak novigradskih kanonika (I). U Kostanjici žive župnik i jedan svećenik i 300 stanovnika, a župna je crkva bila nedavno izgrađena (II).

Momjan, nekada plemenit, a sada zabačen kaštel, ima znamenitu župnu crkvu i jedva potreban bogoslužni inventar. Župu vode župnik i 2 kapelana. Za vrijeme vizitacije biskup je mnogo toga poduzeo, ali nema što očekivati od besavjesnih laičkih upravitelja. Mletački dužd kao patron bira župnika, dok sve ostalo ovisi o domaćim plemićima feudalcima (I). Kaštel Momjan imao je nekada vrlo znamenitu župnu crkvu koju je vodio župnik s naslovom opata. Sada se župnik i 2 kapelana brinu za 700 žitelja, a u župi žive još 2 svećenika. Sadašnji je župnik Jakov Tomac mnogo toga u župnoj crkvi sredio i uredio, obnovio i nabavio (II).

Postoje ove seoske župe: Brtonigla, Šterna, Triban, Karšete, Brda, Topolovac, Lovrečica i Nova Vas. Svaka spomenuta župa ima svoga župnika pod različitim naslovima, svaka posjeduje neke izvore prihoda uz milostinju pobožnoga puka i biskup je u svakoj preporučio da se mali prihodi savjesno koriste (I). Kuracija Brda, odijeljena od Momjana, ima 300 žitelja. Šterna ima 500 župljana i sastoji se od više sela. Nedavno su se od Šterne odijelile kuracije Topolovac i Gradina i vode ih njihovi kurati. To bolno pitanje uspio je srediti biskup nakon desetgodišnjih svađa i sukoba, ali za povoljan uspjeh treba odati priznanje sadašnjem župniku Šterne Jurju Jugovcu, koji se širokogrudno odrekao dijela župničkog beneficija u korist dvaju kurata Topolovca i Gradine. U Brtonigli žive župnik, 2 kapelana, 2 svećenika i više od 1.000 žitelja. Ovaj je narod nemiran i svadljiv. Župna je crkva nesigurno zdanje. Prijašnji biskupi i sadašnji izdali su više dekreta o izgradnji nove, ali su se redovito mučna dogovaranja pretvarala u žučne svađe, a imovina se neizgrađene crkve i dalje troši. Uzaludni su bili svi dosadašnji biskupovi pokušaji uvjeravanja i opominjanja. Biskup je pomišljao zabraniti bogoslužje u ugroženoj crkvi, ali bi time bio duhovno ošteti pošten narod, koji bi bio prikraćen za bogoslužje, budući da sav ne bi bio mogao ući u 3 male crkve koje postoje u župi. Nigdje u biskupiji biskup nije doživio tolike i takve neprilike od ljudi kao u Brtonigli! Nova Vas ima župnika, 2 svećenika i 400 župljana. Narod je siromašan, crkva je zapuštena i gotovo bespomoćna, ali će možda uspjeti nešto poduzeti novi župnik. U Lovrečici živi 200 župljana sa župnikom. Narod je siromašan i izmučen strančarskim duhom susjeda (vicinorum factionibus).¹¹⁸ Crkva sv. Ivana (S. Johannis de Cornetta) sa stotinjak žitelja pripada župi Lovrečici (II).

¹¹⁸ Vjerojatno su ti susjedi bili nedavni doseljenici iz Grčke s kojima je imao neprilika i raniji biskup Negri (usp. bilj. 100). O teškoćama suživota starosjedilaca i doseljenika izvještavaju i

Biskupa neobično raduje što se župnici revno brinu za povjerene duše, iako osobno žive u oskudici, što se neki ističu u znanju i što svojom skromnošću i poštenim životom primjerno utječu na svoje vjernike. Biskup je otkrio i neke župnike nemarne u propovijedanju i katehiziranju, u održavanju svećanih misa i blagdanskih javnih pobožnosti, ali su svi pokorno prihvatili spasonosne opomene. Seoski se župnici pretežno služe hrvatskim jezikom, jer je zajednički seljačkom svijetu i sasvim potreban u ovim stranama. Biskup se također namučio da nauči taj njemu težak jezik i ne propušta zgodu a da ne progovori hrvatski gdje to prilike zahtijevaju. U biskupiji živi oko 100 svećenika i 11 klerika (I). U svim se župama krštava i u svima vjenčanjima prisustvuju samo župnici, izuzevši kuracije Lovrečicu i Kostanjicu. U svim se župama propovijeda i katehizira, u svima se održavaju sinodalne konstitucije i biskupovi dekreti. Sastanci klera, na kojima sudjeluju svi župnici i svećenici ovlašteni za ispovijedanje, održavaju se u Novigradu, Bujama, Oprtliju i Momjanu. Svake se godine štampa vlastiti dijecezanski kalendar koji u dodatku donosi moralne kazuse i njihova rješenja (II).

Sav je narod diljem biskupije kršćanski; nema ni nevjernika, ni odmetnika, ni pravoslavca. Ali ima u narodu iskonskih predrasuda i uvriježenih praznovjerja i štošta drugo što bi mu trebalo svakako izbiti iz glava.¹¹⁹ Česta je pojava da vanjska djela pobožnosti povezuju s raznim motrenjima i češće ih iskrivljuju ispraznim mozganjem. Ta nezdrava pojava mogla bi se Božjom milošću predusresti jedino dugotrajnim i razboritim savjetima. Biskup je odlučio da obrazovani kler svjetlom nauke rasprši takva kriva mnijenja i u narod unese duh prave pobožnosti. Taj se uspjeh može očekivati u ovome kraju, gdje kršćanska vjera još nije zaražena čitanjem pogubnih knjiga ili opakim sofizmima pokvarenih ljudi. Zato biskup stalno bodri, opominje i kara narod da se okani toga zla. Ostale konkretne mjere poduzet će sinoda koja se ima održati ove godine (I). Prihodi biskupske menze, koji se sastoje od desetina Oprtlija i Lovrečice i od prava zimskog ribarenja, iznose oko 600 rimskih škuda godišnje. Lovrečica je nekada bila feud sv. Pelagija, ali je s vremenom prešla u nadležnost Mletačke Republike. Biskup je zadržao utješno pravo na desetine. Na sličan način biskupu pripada u Bujama i Novigradu pravo na dvadesetinu, koja se svela na neka simbolična davanja što ih biskup troši u korist siromaha i crkve (I).

Biskup je mnogo toga pokrenuo: osnovao je škole, tiskom izdao vlastiti kalendar biskupije, osobno je počeo vježbati skladno i ritmičko pjevanje do tada posvema nepoznatih crkvenih melodija, obnovio je zamrle sastanke klera za rješavanje kazuistike, a ostalo će nadopuniti sinodalnim odlukama uvaživši prije savjete kanonika (I).

Biskupa najviše muče ženidbe srodnika u ovom malobrojnom narodu, ženidbe koje treba sanirati bilo zbog toga što ta zapreka postoji među mladencima bilo naročito zbog toga što treba prikriti rodoskvruće, čije bi otkrivanje izazvalo teške svađe ili čak ubojstva poradi povrijeđene časti i žestoke čudi ovoga naroda. A narod je mahom siromašan i protivi se snošenju troškova za isposlovanje oprosta, a u ovom zabitnom

porečki biskupi (usp. CCP 12). Više o tome usp. Carlo de FRANCESCHI, *L'Istria 1879*, str. 348–371.

119 Biskup je u sinodalnim konstitucijama posvetio cijelo poglavlje *De superstitionibus et vanis observationibus* toj problematici.

kraju nema nikakvih pismonoša ni pomorskih veza, budući da nikakvo plovilo ne pristaje u Novigradu. Tako se događa da i zatraženi oprosti ne stignu na vrijeme. I upravo takvi razlozi naveli su pape da svim biskupima izvan Italije podijele ovlast dijeljenja ženidbenih oprosta do III. i IV. koljena. Pa i susjedni porečki biskup dobio je tu ovlast koju usrdno moli i novigradski, jer je inače nemoćan da išta poduzme da se izbjegnu sablazni. Biskup je otkrio mnoge takve žalosne slučajeve za vrijeme prvog pohoda župa (I).

U sažetom reskriptu oci kongregacije (1782) ne štede riječi pohvale i priznanja za biskupove pothvate u biskupiji — pohod župa, otvaranje škola za mladež, uvođenje gregorijanskoga pjevanja, najavljivanje sinode, obnavljanje župničkih konferencija, odvajanje priloga u karitativne svrhe i napose svladanje hrvatskoga jezika, toliko potrebnog u ovoj biskupiji. Stoga se mogu na biskupa doslovno primijeniti Apostolove riječi: „Svi ma sam sve postao da sve za Krista pridobijem.” Divan plan apostolskoga rada koji će s vremenom uroditi željenim plodovima! Treba nadalje razraditi mudar plan za potiskivanje praznovjernih nagađanja i vjerovanja ukorijenjenih u ovim primitivnim narodima: jedino razgovjetno tumačenje vjerskih istina i marljivo katehiziranje mogu uroditi uspjehom, a posebnu bi pomoć mogli pružiti vanjski misionari koji su osposobljeni za trajne nastupe i pothvate. Ali ako se taj plan ne može ostvariti, bit će uputno da se inzistira na katehiziranju, za što mogu poslužiti mnogobrojne poljske crkve, a župnici neka sastavljaju propovijedi u skladu s konstitucijom pape Benedikta, da svjetlom evandeoske nauke raspršuju tmine zabluda. S obzirom na novigradske kanonike-župnike kardinali kongregacije smatraju razboritijim i s tridentinskim odlukama i konstitucijom pape Pija skladnijim rješenje da jedan bude stalni župnik, a ostali trajni ili privremeni vikari, no odluku prepuštaju biskupovoj razboritosti. Iz istih bi razloga trebalo imenovati kanonika teologa u bujskom kolegijalnom kaptolu. Taj bi teolog dobro došao i kao moderator za vođenje svećeničkih skupova. Kardinali žale također što su mletački zakoni uvođenjem laičkih upravitelja u poslovanje bratovština potisnuli svećenike, oni žale i zbog posljedica u koje je takvo poslovanje uvalilo momjansku župnu crkvu. Neka biskup bez oklijevanja izvijesti mletačkog dužda o jednom stanju spomenute crkve, i o još goroj besavjesnosti njezinih laičkih upravitelja, da kao patron ne trpi takve pojave. Valjda će se ganuti jedan takav dužd, jedna takva mudrost, jedna takva pobožnost na glas vrlo mudrog biskupa, koji će tim lakše postići od patrona ono što nikako ne može iznuditi od upravitelja! A što se tiče biskupove ovlasti za ženidbene oproste, kardinali će prije o tome razgovarati s biskupovim opunomoćenim predstavnikom.

14. ANTUN IVAN LUKOVIĆ (1784–1794)

Antun Luković rodio se u Prčnju kod Kotora 1729. godine. Teološke je nauke završio u Padovi stekavši doktorat obaju prava. U rodnoj je biskupiji bio župnik, sinodalni ispitivač, konvizitator i generalni vikar. Papa Pio VI. imenovao ga je biskupom 1784. godine, ali je biskupiju preuzeo godinu dana kasnije. Babudri piše da je bio imenovan hvarskim biskupom, a zatim je sa Straticom zamijenio biskupsku stolicu, ali Hierarchia tu zamjenu ne spominje. Biskup Luković rezidirao je ponekad u Bujama, a ponekad u

Novigradu. Mudro je vodio malu biskupiju. Umro je u Novigradu i bio pokopan u katedralnoj grobnici.¹²⁰

U Tajnom vatikanskom arhivu sačuvana je samo jedna relacija biskupa Lukovića iz 1789. godine, a predao ju je biskupov opunomoćenik, arhiprezbiter Ivan Pinelli.

Biskup, premda nedostojan te časti, svečano je preuzeo upravu biskupije i detaljno pregledao svaki njezin kutak, suočivši se tako s pravim stanjem i stvarnošću male biskupije.

Biskup je zatekao katedralu ukusno uređenu i u njoj nabrojio 6 mramornih oltara, istaknuto svetohranište od biranoga mramora na glavnom oltaru, a ispod kora kriptu s pohranjenim raznim relikvijama, čiji oltar krasi srebrni svijećnjaci i lampade. Relikvije sv. Maksima ugrađene su u stakleni pozlaćeni moćnik, a one sv. Pelagija čuvaju se u kamenjanoj urni. Treba istaknuti i relikvije iz Isusove krune i svetoga križa. Katedralu rese zvonik, orgulje, krstionica, propovjedaonica i ostale potrepštine za bogoslužje, ali je lišena imovine. Katedralni kaptol ima 4 kanonika, ali nema ni jednu kanoničku čast. U bogoslužju kora i oltara pridružuje im se 11 svećenika i jedan klerik. U gradu postoji crkva sv. Andrije, apostola, a za nju se brine jedan građanin, dok ostale 2 nisu više podobne za bogoslužje. U sjeni katedrale žive svi klerici, za čiji se odgoj i naobrazbu brine Antun Škrbić (Scherbich), kanonik-župnik, doktor obaju prava i generalni vikar biskupije. Biskup predsjedava skupu svećenika za rješavanje kazusa, a obavezni su sudjelovati kanonici-župnici, susjedni župnici, ispovjednici, ostali svećenici i klerici. Ako za vrijeme došašća i korizme nema izvanrednog propovjednika, tada propovijedaju biskup i kanonici. Kanonici na blagdanske dane propovijedaju i katehiziraju. U hospiciju trećoredaca sv. Franje žive 3 redovnika koji mise, mole brevijar i ispovijedaju na hrvatskom jeziku (Illyrico idiomate). Izvan grada su crkvice sv. Agate, s grobljem za siromaha, sv. Lucije i sv. Antuna, pustinjaka.

Brtonigla ima župnu crkvu posvećenu sv. Zenonu. Ona ima zvonik, orgulje, pulpit, krstionicu, svetohranište na glavnom oltaru i drvene sporedne oltare. U župi postoji i nadarbinska crkva Svih svetih. Župnik u određene dane tumači narodu evanđelje i katehizira zajedno s kapelanima. U župnoj je crkvi biskup podigao postaje križnoga puta po želji pobožnoga naroda. Poljske su crkvice dovoljno uređene i uredne.

Buje imaju blistavu crkvu iz temelja monumentalno izgrađenu, koja do sada ima 2 mramorna oltara i mramorni tabernakul na glavnom oltaru, zvonik, propovjedaonicu i orgulje, srebrne svijećnjake i lampade te sakristiju koja je dolično opremljena. Zborni kaptol ima 7 kanonika, 3 seniora i 4 juniora; seniori se bave pastvom, juniori uživaju nadarbine. Kanonici danomice zajedno mole oficij u koru, na blagdane redovito propovijeda župnik s oltara, a u korizmi (ponekad i u došašću) održavaju se nagovori. Širom župe ima mnogo crkvice različito opremljenih i održavanih. Izvan gradskih bedema je prekrasna crkva Bogorodice, Djevice milosrđa, čiji glavni oltar krasi Bogorodičina slika, a sliku zlatna kruna. Glavni oltar i dva sporedna, kao i sav crkveni inventar, odišu pobožnošću. Nadžupnoj crkvi pripadaju područne crkve Tribana i Karšeta, iako se vode kao sakramentalne i krstioničke.

120 F. BABUDRI, n. dj., str. 124; L. PARENTIN, n. dj., str. 358; Hierarchia VI, str. 68.

Gradić Grožnjan ima novu crkvu u kojoj se od oltara ističe glavni mramorni sa sveto-hraništem, zatim krstionica, orgulje, pulpit i zvonik. U župnoj crkvi, posvećenoj sv. Vidu, Modestu i Krescenciji, održavaju se korizmeni nagovori, a župnik i kapelani tumače narodu blagdansko evanđelje, mise za puk i katehiziraju primajući za uzvrat desetinu. U gradiću žive još 4 svećenika, a izvan gradića ima 6 seoskih crkava.

U kaštelu Završje starinska crkva još služi svojoj svrsi, dok se ne dovrši novoizgrađena, čija se nutarnjost polako uređuje i nabavlja namještaj. Stara župna crkva posjeduje glavni drveni i pozlaćeni oltar, sporedne oltare, krstionicu, orgulje i zvonik. Nadžupnik redovito propovijeda i katehizira, a doživotno ga biraju kao i kapelana jedanput biskup, drugi put zajednica. U Završju živi još jedan nadarbenik i 5 svećenika, od kojih trojica uživaju beneficije izvan biskupije. Župa ima 6 poljskih crkava.

Kostanjica, bivša kuracija ovisna o Završju, sada je samostalna župa sa župnikom koga zajednica bira doživotno. Crkva je odlično opremljena te ima više oltara, među kojima se ističe glavni, jer je umjetnički izrađen. Župnik redovito propovijeda, katehizira i misi za puk.

Oprtalsku župnu crkvu rese zvonik, krstionica, pulpit, odakle govori kvadragezimalist, mramorni glavni i sporedni drveni oltari. Na svim oltarima blistaju srebrni križevi, svijećnjaci i lampade. Nadžupnik, koji je ujedno i dekan, i 2 kapelana na blagdanske dane propovijedaju, katehiziraju i mise za puk. Doživotno ih bira zajednica, a žive od dvadesetine koju dijele s biskupom kao i u Bujama. U župi žive i mnogi drugi svećenici.

Župnika i kapelana Šterne bira biskup na godinu dana. Župna crkva ima 3 oltara. Od župe-matice odijelile su se kuratske crkve Topolovac i Gradina, koje su prije nekoliko godina postale sakramentalne i krsne i dobile vlastite kurate.

Momjan ima župnika, koga bira mletački duž, i 2 kapelana, od kojih jednoga bira zajednica, a drugoga zajednica kaštela. Župnik redovito drži homiliju, katehezu i misu za puk, a u katehizaciji sudjeluju i kapelani. U župnoj crkvi i u poljskima caruje bijeda, iako u župnoj postoje mramorni oltar i svetohranište.

Brda imaju kuratsku crkvu koja se ranije bila odijelila od Momjana. Za vrijeme vizitacije biskup je zatekao župnika u svađi i mržnji s nekim glavarima obitelji, ali je uspio ublažiti njihove stavove i doživjeti njihovo pomirenje, te je nakon poljupca mira radostan nastavio svoj kanonski pohod.

Crkva posjeduje 3 drvena oltara, krstionicu, svetohranište i pribor potreban za bogoslužje. Župnik redovito propovijeda, poučava kršćanski nauk i misi za puk.

Gradić Umag ima novu zbornu crkvu sv. Pelegrina, izgrađenu vlastitim sredstvima i milodarima vjernika. Svi su oltari dovoljno opremljeni i ukrašeni srebrnim svijećnjacima i lampadama, a sakristija bogoslužnim rekvizitima. Crkvu uveličavaju krstionica, orgulje i zvonik. Zborni kaptol uživa od pamtivijeka pravo izbora kanonika. Svi su kanonici župnici, a jedini je dignitet arhiprezbiter. Sada u Umagu djeluju 3 kanonika župnika i 2 obična svećenika. Kanonici redovito propovijedaju s oltara, a u korizmi s propovjedaonice. Oni ubiru desetinu i savjesno je međusobno dijele. Poljske crkvice

različito su opremljene. Pred dvije godine biskup je po nalogu mletačkoga Senata u Umagu otvorio novu školu.¹²¹

Kuratska crkva Gospe sniježne u Materadi ovisna je o umaškoj zornoj crkvi. Ona ima 3 oltara, svetohranište, krstionicu uz ulazna vrata i sakristiju sa strane. Kurat redovito propovijeda, tumači kršćanski nauk misi za puk.

Župna crkva u Lovrečici ima više oltara. Glavni je oltar sa svetohraništem ukusno izrađen od biranoga kamena, a zvona su obještena u malom zvoniku. Kurat obavlja sve župničke obaveze, za što ga narod uzdržava točno utanačenim doprinosima.

Župa Nova Vas ima malu crkvu, 3 drvena oltara, svetohranište, krstionicu, sakristiju i zvonik. Župnik, koga doživotno bira zajednica, revno obavlja sve župničke dužnosti, a pomaže mu jedan svećenik koji redovito misi ranu blagdansku misu.

Biskup je nabrojio oko sto svećenika i pet klerika u biskupiji za vrijeme izvršene vizitacije svih župa.

Na kraju relacije biskup upućuje usrdnu molbu za ovlast dijeljenja oprosta od ženidbenih zapreka srodstva i svojbine do III. i IV. stupnja i navodi sve razloge svoga predšasnika. Biskupa na to tjera tjeskobna pastirska briga i dobro povjerenih duša.

Biskupa su u kanonskom pohodu župa pratila 2 kanonika konvizitatora. Biskup je redovito nakon mise dijelio svuda krizmu, proglasio oproste predviđene od Svete Stolice, savjetovao, karao i opominjao uz usrdnu molitvu da može i dalje savjesno vršiti svoje pastirske dužnosti, ne po viđenju i čuvenju, nego po pravdi i zakonitosti.

U otpisu kardinali kongregacije hvale biskupovu revnost; čestitaju mu što je uspio pomiriti duhove u župi Brda; preporučuju da se ne prekine započeto školovanje klerika, kad se već ne može otvoriti sjemenište; hvale požrtvovnost klera; nagovaraju da se osnuju kanonikati teologa i penitencijara; mole da se savjesno sprovede sinodalne konstitucije, a glede ovlasti za dijeljenje oprosta od ženidbenih zapreka, biskupov je opunomoćenik bio upućen da podnese molbu Kongregaciji propagande.

15. TEODORO LOREDANO BALBI (1795–1831)

Teodor Balbi rodio se u plemićkoj obitelji u Cresu 1745. godine. Teološke je nauke završio u Padovi stekavši doktorat. Obnovio je razne službe. Bio je nećak pulskog biskupa Rabljanina Ivana Jurasu, koji ga je imenovao sinodalnim ispitivačem, konvizitatorom biskupije i pulskim kanonikom skolastikom. Vodio je biskupiju kao posljednji biskup u prijelomnim vremenima. Bio je pobožan i blage naravi. Doživio je propast Mletačke Republike, kratkotrajnu austrijsku okupaciju, zatim Napoleonovu i konačno austrijsku. Iako se nastojao držati po strani od svih političkih previranja i zbivanja, bahati su mu Napoleonovi vlastodršci upriličili proces i osudili ga na 10-mjesečno zatočenje u Veneciji, gdje je doživio svakakva ponižavanja. Nakon Bečkog kongresa bio

¹²¹ Biskup Luković uopće ne spominje da je za njegova biskupovanja Umag bio pripojen novi-gradskoj biskupiji (1788). Usp. i bilješku broj 22.

je jedini rezidencijalni biskup u Istri i kao takav bio zadužen da obavi kanonski pohod porečke i pulske biskupije. Papa Lav XII. ukinuo je na prijedlog austrijskog cara Franje I. 1828. drevnu novigradsku biskupiju i sjedinio je s tršćanskom, ali je izvršenje odgodio nakon smrti biskupa Balbija, koji je umro 1831. godine i bio pokopan u grobljanskoj crkvi sv. Agate, ali su njegovi posmrtni ostaci bili 1852. preneseni u katedralnu grobnicu biskupa.¹²²

Između 1800. i 1808. godine vodila se živa prepiska među novigradskim biskupom Balbijem i Kongregacijom koncila: biskup je dokazivao da je poslao relacije 1798, 1802. i 1807. godine, a Tajništvo Kongregacije smatralo ih je službenim pismima i kao na takve odgovaralo, jer nisu bile sastavljene prema propisanom obrascu. Biskup se u drugoj i trećoj relaciji pozivao na prvu opširnu, na što Kongregacija odgovara da ona uopće ne postoji u Tajništvu. Prema sačuvanoj dokumentaciji proizlazi da je biskup najprije zatražio odgodu za vizitaciju i relaciju, zatim da je redovito slao svoga predstavnika na vizitaciju rimskih bazilika, iako nije redovito slao relacije. Godine 1800. opunomoćio je svećenika Kajetana Turellija da ga zastupa u Rimu, ali je istu punomoć 1802. preinačio na ime kanonika Petra Pompilija. Punomoć je napisao novigradski notar i kancelar kurije Karlo Torcello, a svjedočili su Pavao Borneo i Nikola Verginella. Drugu je punomoć napisao isti notar i kancelar, a kao svjedoci navode se Ivan Račić (Dačić?) i Ivan Pera, članovi biskupove obitelji, a opunomoćenik je bio svećenik Ivan Bolgani, član penitencijarije i zbora rimskih bibliotekara. Biskupov kancelar Ivan Vallari sastavio je 1807. treću punomoć i poslao ju je u Rim kanoniku Petru Pampiliju.

U drugoj, vrlo kratkoj relaciji biskup je izvijestio, ne želeći ponavljati navode iz prve i opširne, da je izvršio drugi pohod župa, da je u svakoj pontificirao i propovijedao prema potrebi i na hrvatskom i na talijanskom, da je u svakoj katehizirao djecu, pričešćivao i krizmavao. Biskup je uveo u katoličko zajedništvo Petra Vrpca (Urbaz), sina grčkopravoslavnog oca i majke katolkinje. Petar je bio kršten u zbornoj crkvi Umaga, ali ga je otac odgajao u pravoslavnoj vjeri. Biskup je osnovao u Novigradu školu za bogoslovje i imenovao učitelje.

U trećoj je relaciji biskup izvijestio oce Kongregacije da laički upravitelji savjesno upravljaju katedralom i njezinom malom imovinom; da se 4 kanonika župnika brinu za oko 1.000 katedralnih župljana; da se kanonicima pridružuju u blagdanskome bogoslužju ostali svećenici koji žive u Novigradu, pomažući i kod ispovijedanja vjernika; da se dijecezanski kler ističe u pobožnosti i u uzornom življenju kao i u redovitom sudjelovanju u mjesečnim rekolekcijama; da u zbornoj bujskoj crkvi djeluju 3 kanonika, među kojima je arhiprezbiter župnik, a ostali su kanonici pomoćnici; da u biskupiji postoji još 17 župa; da je sav narod poslušan i sklon pobožnosti, primanju sakramenata i vjerskoj obuci, za što se naročito brinu bratovštine kršćanskoga nauka,¹²³ te

122 F. BABUDRI, n. dj., str. 125; L. PARENTIN, n. dj., str. 358; Hierarchia VI, str. 68.

123 Bratovštine kršćanskoga nauka razvile su se iz tridentinskih zaključaka i smjernica o katehizaciji djece i mladeži. Već je biskup Tomasini u sinodalnim odlukama (1644) preporučio pastoralnom kleru svoje biskupije da se po župama osnuju društva (Compagnia) kršćanskoga nauka, posebno za mušku i posebno za žensku mladež, te da u njima aktivno sudjeluju odrasli

da su i unatoč siromaštvu pokrajine sve crkve, od katedrale dalje, uredne i snabdjevene bogoslužnim inventarom zahvaljujući revnom narodu koji se natječe u bogoslužju.

U sažecima druge i treće relacije, sastavljenima na Kongregaciji, nabrajaju se važnije obavijesti, hvale se biskupovi pothvati, ali mu se i ozbiljno prigovara što se oglušio na reskript prve relacije, naročito s obzirom na propisan način sastavljanja relacije u skladu s uputama pape Benedikta XIII; što nije održao sinodu prema propisima pape Benedikta XIV,¹²⁴ a spomenuti su propisi sadržani u dodatku Rimskog koncila ili u prilogu Dijecezanskih sinoda pape Benedikta XIV; što nije na vrijeme slao relacije propisno sastavljene, iako je na vrijeme slao zastupnika za pohod ad limina.

U sačuvanoj građi postoji i sažetak otpisa na „dva biskupova pisma”, gdje se može saznati što su kardinali Kongregacije smatrali pozitivnim, a što negativnim, za što su ga hvalili i za što su mu prigovarali. Prema tom otpisu obraćenik s pravoslavlja zvao se Petar Usbak (sic), bio je sin grčkopravoslavnog svećenika i majke katolkinje. Taj je podatak biskup, vjerojatno, naveo u prvoj relaciji, jer ga u drugoj nema. Izgleda da je u taj reskript ušlo greškom i više odgovora koji su se odnosili na drugu Lukovićevu relaciju, što je na jednom mjestu posebno istaknuto: onamo spada uputa za rješenje kolektivnog župnikovanja kanonika u Novigradu i Bujama te imenovanje kanonika teologa u Bujama, koji bi barem stručno vodio skupove klera.¹²⁵

župljani i župljanke. Biskup Stratico je sinodalnom konstitucijom (1780) posebnim oprostima obdario odrasle članove spomenutih bratovština koji su se zalagali za katehizaciju mladeži i djece, i prema pisanju biskupa Balbija može se zaključiti da su gotovo u svim župama novigradske biskupije postojale bratovštine kršćanskoga nauka.

- 124 Benedikt XIV. (1740–1758), kao vrstan stručnjak kanonskog prava, napisao je prije negoli je postao papom fundamentalno i klasično djelo *O dijecezanskoj sinodi* koje je kasnije služilo kao priručnik za održavanje biskupijskih sinoda. Usp. SEPPELT-SCHWAIGER, n. dj., str. 580.
- 125 Na kraju ovoga sastava dužan sam zahvaliti za pomoć kod prepisivanja mikrofilmirane arhivske građe i za stručne savjete kod sastavljanja sažetaka novigradskih relacija i tumačenja manje poznatih činjenica cijenjenim prijateljima dr. Miroslavu Bertoši, mr. Jakovu Jelinčiću, mons. Luigiju Parentinu, vlč. Draganu Domšiću i pojedinim svećenicima bivše novigradske biskupije.